

Raül Aguilar Cestero
CEFID-UAB

QUAN LES ESPARDENYES TREPITJAREN LA UNIVERSITAT

Els estudis universitaris per a obrers de la Universitat de Barcelona i la
Universitat Popular durant la II República i la Guerra Civil
(1931-1939)

Universitat
Progressista
d'Estiu
de Catalunya

Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya

Entitats del Consell Social que donen suport al projecte

Acció Escolta de Catalunya
Acció Jove - Joves de CCOO
Associació d'Estudiants Progressistes - AEP
Associació de Joves Estudiants de Catalunya - AJEC
Associació Catalana d'Investigacions Marxistes
Associació Catalana per la Pau
Avalot- Joves de la UGT de Catalunya
Casals de Joves de Catalunya
Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la UPC
Col·lectius de Joves Comunistes - CJC-Joventut Comunista
Comissions Obreres - CCOO
Cooperació
Coordinadora per a la Memòria Històrica i Democràtica de Catalunya
Centre de Recerca Econòmica i Social de Catalunya
Entorn SCCL
Escola Lliure El Sol
Esplais Catalans
Fundació Cipriano García
Fundació Catalunya Segle XXI
Fundació Ferrer i Guàrdia
Fundació Josep Comaposada
Fundació Josep Irla
Fundació l'Alternativa
Fundació Pere Ardiaca
Fundació Rafael Campalans
Fundació Terra
Fundació Nous Horitzons
Joves d'Esquerra Verda – JEV
Joventut Socialista de Catalunya
Món-3
Moviment Laic i Progressista
SOS Racisme
Unió General de Treballadors – UGT

Universitat
Progressista
d'Estiu
de Catalunya

UPEC

Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya
Carrer Avinyó 44 08002 Barcelona
www.upec.cat
info@upec.cat

Autor: Raül Aguilar Cestero
Assessorament lingüístic: Mar Olivé
Coberta: Elena Manzanares
Pròleg: Jordi Serrano
Treball d'investigació: Estíbaliz Reyero
Idea original: Luis Juberías
Coordinació de la publicació: Judith Calabria

El contingut d'aquesta publicació pot ser reproduït, sempre que se citi la procedència.

Edició i maquetació:

DEBARRIS

Perla, 31 bxs
080012 Barcelona
www.debarris.com
debarris@debarris.com

Dipòsit legal: B-

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació

**memorial
democràtic**

Índex

Índex	4
Pròleg	7
Discurs de presentació de les jornades per la Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya. 11 de juliol del 2005, CCCB	9
Introducció	13
1. Precedents educatius i ideològics dels Estudis Universitaris per a Obrers i la Universitat Popular	17
2. La Universitat de Barcelona Autònoma i els Estudis Universitaris per a Obrers.	35
3. Els fets d'octubre del 1934 i la suspensió dels Estudis Universitaris per a Obrers	55
4. La victòria del Front Popular i la restitució dels Estudis Universitaris per a Obrers	61
5. La Universitat Popular i els Estudis Universitaris per a Obrers durant la Guerra Civil	75
Documentació annexa	93

Pròleg

Ja fa molts anys s'intentava barrar el pas de la Universitat Popular proclamant que "les espartenyas dels obrers mai no trepitjarien el terra de la Universitat", han passat des d'aleshores moltes coses; en unes -les materials i tecnològiques- hem avançat molt, en d'altres -en les mentalitats col·lectives- no tant. A Catalunya encara fa la sensació que declarar-se d'esquerres és un problema, que s'hagi de demanar perdó. I fer-ho en l'àmbit acadèmic també. La UPEC, com tampoc ho pretenia la Universitat Popular del període revolucionari de la república, no pretén substituir la universitat, sinó dotar l'esquerra d'un instrument de debat molt lligat al món universitari, però també als moviments socials, partits i sindicats, i al carrer. És a dir, a la societat civil d'esquerres. Un carrer on si hom troba avui espartenyas és en els peus dels turistes, però on els problemes d'accedir a la cultura -tot i que s'hagi avançat- molts segueixen existint per a una part molt important de les classes populars.

La societat i les seves institucions, i entre elles i en primer lloc el món acadèmic, haurien de propiciar que els debats polítics es realitzessin en un determinat marc científic i en un determinat marc en què el rigor presidís les discussions. Nosaltres tenim aquesta voluntat i demanarem als millors professors universitaris d'esquerres que participin a la UPEC i al conjunt de les nostres activitats. Encara hi ha gent al nostre país que té una devoció especial per la cultura i el coneixement. I entre aquesta gent hi som nosaltres.

I volem, a més, assajar mètodes de debat que ajudin a cercar una cultura comú a les esquerres més enllà de les conjuntures polítiques que generen a voltes pactes institucionals i de poder.

Partim de dos referents bàsics, els Estudis Universitaris per a Obrers, que es feien en col·laboració dels ateneus obrers i associacions estudiantils, i la Universitat Popular, en què col·laboraven l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'Ateneu Politechnium, l'Ateneu Enciclopèdic "Sempre Avant" i un seguit d'entitats juvenils i de tot tipus.

I un mètode: el lliurepensament. Sabem que hi ha moltes esquerres, en el fons cada dona i home lliure s'autodetermina i ho fa a partir de la pluralitat d'opcions que li proporciona la cultura. I aquesta pluralitat no la veiem com a un problema sinó com a un avantatge, ja que sabem que no hi ha Veritats en majúscules, sinó simplement petites veritats en minúscules, sempre provisionals, però sempre necessàries per mantenir la tensió necessària de certituds que ens permetin l'acció transformadora.

El llibre que teniu a les mans, elaborat magistralment per en Raül Aguilar Cestero, ens dóna moltes pistes de com avui al segle XXI es pot continuar la tasca iniciada per tota aquella gent que en situacions molt dramàtiques ens han precedit. I trobareu també l'emocionant discurs del doctor Vicenç Navarro –rector en aquells dies de la UPEC– en què es referia precisament a la memòria de la Universitat Popular.

Aquesta és doncs, una provocació a la reflexió sobre com construir instruments que ens permetin imaginar una de les dues Catalunyaes que van construir en Ramon Xauradó, l'Abdó Terrades, en Francesc Pi i Margall, en Josep Narcís Roca Farreras i la Teresa Claramunt i que ens explicaven en Pere Coromines i més tard l'Àngel Carmona, la Catalunya laica i d'esquerres compromesa amb la lluita pel canvi social.

Jordi Serrano
Rector de la UPEC
28 de maig de 2008

Discurs de presentació de les jornades per la Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya. 11 de juliol del 2005, CCCB

Bon dia a tots,

Permeteu-me que comenci aquestes notes de benvinguda llegint una carta que es va escriure fa avui seixanta-sis anys. Fou escrita per una mestra que estava en un camp de refugiats catalans i espanyols a França. I va ser escrita tres dies després que passés la frontera fugint de les tropes colpistes que van guanyar la guerra. Extrec una part d'aquesta carta escrita a les seves germanes:

“No podem i no hem de perdre l'esperança que un dia a Catalunya tornarem a tenir Universitats Populares on treballadors, camperols, intel·lectuals i artistes es trobin de nou, en que tots aprenguem de les nostres experiències per construir un món i una societat millor basada en la solidaritat i en la justícia social. Estimades germanes, això és el que vam fer durant aquests anys a Catalunya abans de perdre la guerra. Expliqueu-ho als vostres fills perquè mai se n'oblidin. Que un dia ells o els seus fills puguin veure de nou Universitats Populares, Universitats obertes al món treballador de Catalunya.”

Aquesta carta la firma Amparo Llopis Buenaposada, mestra i després professora de pedagogia, i que va ensenyar en la Universitat Popular

de Catalunya. L'Amparo va fugir a França, on, junt amb milers de republicans catalans i espanyols, va començar la resistència antinazi. Va ser detinguda més tard per la gestapo nazi i empresonada en el camp de concentració de Buchenwald. Al ser alliberada al final de la segona Guerra Mundial es va exiliar a Veneçuela, on va morir l'any 1988. Al seu escriptori guardava una carta del govern francès agraint-li la seva lluita per l'alliberament de França. Mai va rebre cap carta del govern català o del govern espanyol agraint-li la seva lluita per la democràcia a Catalunya i a Espanya. Com milers i milers de catalans exiliats va morir en l'anonimat.

Com l'Amparo Llopis Bonaposada va haver-hi milers i milers de persones a Catalunya que van somiar amb uns centres universitaris on el coneixement fos resultat no sols de la reflexió acadèmica sinó també de la pràctica generada pels moviments socials, pels sindicats i pels partits polítics. I d'aquesta manera es van establir les Universitats Populars durant la Generalitat Republicana. Recordem que un dels últims concerts que va donar Pau Casals abans d'exiliar-se fou precisament en una fàbrica com a part de tals Universitats.

Després de quasi setanta anys avui comença un procés que ha estat llarg i difícil. És el procés de recuperar aquell projecte, amb les Jornades per la Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya, iniciant la primera edició i el primer pas per establir aquesta Universitat, considerant-nos hereus d'aquella tradició.

Company President Maragall, Company Conseller Huguet, Company Alcalde Clos, vosaltres i altres representants que clausuraran aquestes jornades esteu representant-nos no sols a nosaltres, sinó, i com molt bé sabeu, també als milers i milers de catalans que han lluitat per crear una Catalunya justa i solidària i que han fet possible que avui tinguem un govern catalanista i d'esquerres. Vosaltres i nosaltres som els continuadors d'aquella lluita per la identitat catalana i per la justícia social, una lluita que ha estat massa temps silenciada i que nosaltres, la Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya, volem recuperar. Perquè sense entendre d'on venim no entendrem on som i on volem anar. I això no és una mera frase retòrica. El gran retard social del nostre poble i l'escàs benestar de les nostres classes populars es basen precisament en el domini de les forces conservadores en la nostra història. Per això volem

recuperar la nostra història, la història feta no pels grans personatges que omplen els llibres d'història sinó la història feta per les classes populars, els ciutadans anònims, els que varen lluitar per la llibertat i per la justícia social ahir, que foren afusellats, assassinats, torturats i exiliats i que mai van aparèixer en els llibres d'història. Volem recuperar la seva història, la història del moviment obrer i d'altres moviments socials, la història del català corrent, nascut aquí o nascut a fora, que està fent el país.

En aquestes jornades volem també trencar amb aquella complacència que es va reproduir per tants anys a Catalunya, expressada en aquell missatge que Espanya va bé i Catalunya anava millor. Volem recuperar una visió crítica, més objectiva, del nostre present, que mostri que ni la Espanya social anava bé ni la Catalunya social anava millor, en realitat en moltes àrees anava pitjor. I tot això degut al gran domini que les forces conservadores han tingut en la nostra història. Mai podem oblidar que fa tres anys un burgès vivia deu anys més que un treballador no qualificat amb més de cinc anys a l'atur.

Això està canviant i volem convidar al nostre govern a que vingui i estableixi un diàleg amb la societat civil, amb les forces progressistes, diàleg que serà constructiu, fins i tot en la seva crítica quan faci falta, i farem propostes. I també parlarem de les llibertats nacionals, de les llibertats culturals, de les llibertats sexuals i també esperem contribuir a establir una cultura progressista, alternativa a la conservadora que ens està ofegant i que es reproduïx fins i tot en els mitjans públics de la Generalitat. Una cultura transversal que, respectant la especificitat de cada sensibilitat política catalanista i d'esquerres ens permeti desenvolupar una col·legialitat basada en els molts punts que enes uneixen. I això és el que farem.

Companys i companyes, és per a nosaltres, pel Consell Rector de la UPEC, persones amb clara biografia catalanista i d'esquerres, i per la Junta Directiva dirigida pel Joffre Villanueva, amb gent jove dels moviments socials i dels partits progressistes, que han estat el motor del projecte i que han fet una gran tasca, i pel Consell Social, que reuneix els moviments socials més progressistes, per a tots nosaltres, és un gran honor l'iniciar un procés que té com a objectiu de complir amb el desig expressat per l'Amparo Llopis Buenaposada, mostrant, companys i companyes, que els somnis, en el nostre país, es realitzen.

Ara demanaré primer al Company Huguet, membre del Consell Rector, que faci una salutació, seguit de l'Alcalde Clos, alcalde de la ciutat seu de la UPEC i demanarem al Company President que inauguri les Jornades.

Gràcies.

Barcelona, a 11 de Juliol de 2005

Vicenç Navarro
Rector
Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya

Introducció

Aquest treball pretén rescatar del pou de l'oblit dues experiències educatives d'esperit transformador i emancipador que es desenvoluparen a Catalunya durant la segona República i la guerra civil en l'àmbit de l'educació popular.

Ens referim, d'una banda, als Estudis Universitaris per a Obrers organitzats a la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia de la Universitat de Barcelona, a partir de 1931, en col·laboració amb els Ateneus obrers de Barcelona i les associacions estudiantils de la universitat i, d'una altra, a l'efímera experiència de la Universitat Popular impulsada, durant els primers mesos de la guerra civil, per les Joventuts Llibertàries i les Joventuts Socialistes Unificades, juntament a tot un seguit d'organitzacions obreres dedicades al món de l'ensenyament com: l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'Ateneu Politechnium i l'Ateneu Enciclopèdic "Sempre Avant"; federacions i associacions estudiantils de Barcelona com la Federació Estudiantil de Ciències Lliures o l'Associació Universitària Obrera i altres associacions de caràcter llibertari de la ciutat dedicades a l'emancipació de la classe obrera a través de l'educació com l'Associació d'Idealistes Pràctics.

Tot i que puguin semblar dos projectes o experiències educatives separades, els nombrosos punts d'unió que existeixen entre l'una i l'altra justifiquen, al nostre entendre, un estudi conjunt com el que presentem. La tesi que defensem en aquest treball és que tant els Estudis Universitaris per a Obrers com la Universitat Popular representen dues respostes educatives

organitzades conjuntament pel poder polític democràticament constituït i la societat civil catalana, una en temps de pau i democràcia i una altra en temps de guerra i revolució, a la creixent demanda social d'educació expressada per les classes populars a Catalunya. I diem de Catalunya, perquè tot i que són dos projectes que es desenvolupen a Barcelona, la seva voluntat és la d'incidir sobre tot Catalunya.

En el cas dels Estudis Universitaris per a Obrers és la Universitat de Barcelona la que, en base al nou ordenament constitucional i democràtic de la II República, assumeix com a pròpies les demandes educatives de la societat i decideix iniciar aquests estudis d'extensió universitària enfocats a la difusió de la ciència i la cultura entre la classe obrera. Els Estudis Universitaris per a Obrers no són, per tant, un experiment aïllat, sinó que formen part de la nova política educativa republicana que s'impulsa des del govern de la república i des de la reconstituïda Generalitat de Catalunya.

El foment de l'educació popular era un element indestruïble de la política educativa republicana del govern provisional i del bienni republicà-socialista de 1931-33 que s'expressarà de múltiples formes - la més coneguda, probablement, siguin les Missions Pedagògiques. Els Estudis Universitaris per a Obrers de la UB Autònoma formen part d'aquesta mateixa política educativa general, però representen una resposta concreta a les demandes educatives i de formació de la classe obrera organitzada de Barcelona que, des de feia dècades, venia impulsant tot un seguit d'experiències educatives similars en els Ateneus obrers de la ciutat. La barreja d'ideals educatius que conflueixen en aquesta experiència és, per tant, molt complexa i respon a una tradició educativa liberal de caràcter netament progressista que ha anat incorporant al seu discurs bona part de les demandes i experiències educatives impulsades pel moviment obrer.

La Universitat Popular, en canvi, pot ser vista com un producte típic de la revolució que comença el 18 de juliol del 1936, però és molt més que això, perquè no trenca o abandona el projecte educatiu republicà i el somni de transformació social que aquest representava, sinó que procura consolidar-lo amb una nova institució dedicada íntegrament a la formació de la classe obrera. Certament, la Universitat Popular suposava un salt endavant respecte al programa educatiu del Front Popular, basat en la recuperació de la política del bienni republicà-socialista de 1931-33, però la seva concepció educativa popular no suposa un trencament amb d'altres experièn-

cies educatives impulsades pel govern de la II República abans del 18 de juliol del 1936, com les Missions Pedagògiques o Cultura Popular.

La Universitat Popular, per tant, no s'erigeix en contra o en substitució de la universitat oficial, sinó en col·laboració amb aquesta i amb la voluntat de convertir-se en una nova via, més directa i efectiva del que havien estat els Estudis Universitaris per a Obrers, d'apropar la ciència, la cultura i la tècnica a les classes populars. Els veritables impulsors de la Universitat Popular van ser les organitzacions obreres a través de les seves joventuts, Ateus i organitzacions diverses dedicades al foment de l'educació popular, les quals sempre contaren amb el suport del Rector de la Universitat de Barcelona durant la guerra, el Doctor Pere Bosch-Gimpera.

La principal finalitat de la Universitat Popular era portar a la pràctica la política d'extensió cultural republicana, tant a la rereguarda com al front, a través de l'organització de cursos de formació cultural i tècnica destinats a la classe treballadora i l'organització de biblioteques i companyies de teatre ambulants que recorrien tot Catalunya.

La nova febre educadora i emancipadora que va esclatar amb la revolució i es va posar en marxa durant la guerra identificava el bàndol republicà amb la ciència, la cultura i el progrés - en oposició a l'obscurantisme i la tradició que representaven l'Església i l'exèrcit en el bàndol franquista - i va inspirar noves experiències d'educació popular com les Milícies de la Cultura o les Universitats Populares que tindrien un ampli reconeixement dins del conglomerat de forces polítiques que es mantenen fidels a la República. La dinàmica de la guerra, però, les convertirà també en un arma de propaganda ideològica que tenia la missió d'atreure el poble a la causa republicana per guanyar la guerra.

Avui dia, en què l'analfabetisme ja no és un problema a la societat catalana, aquests ideals emancipadors lligats a l'educació popular poden semblar només un somni o una utopia, però en aquells moments eren ben vius a la societat catalana i estaven plens de contingut polític. De fet, continua sent una convicció molt arrelada a la societat l'opinió que l'accés a la cultura i al coneixement representen una de les vies d'emancipació social més importants.

Els dos projectes de què parlem es fonamenten, doncs, sobre una múltiple naturalesa ideològica que els atorgarà un ampli suport entre les for-

ces democràtiques i les organitzacions obreres de la II República i la guerra civil. La mostra més evident del que diem és que en tots dos projectes hi van participar homes de tendències ideològiques molt variades, des de liberals de diferents tendències fins a socialistes i anarquistes, que compartien una mateixa voluntat reformadora a nivell educatiu i apostaven fermament per l'extensió del coneixement científic i de la cultura entre les classes populars. Les seves diferències, en tot cas, es presentaven a nivell ideològic i tenien més a veure amb quin seria el tipus de societat que sorgiria quan existís un veritable accés igualitari a la ciència i la cultura. Però les diferències ideològiques mai van suposar un impediment a la col·laboració en el terreny de l'educació popular, ni abans ni durant la guerra, i en termes generals sempre va existir un gran respecte i reconeixement mutu entre les persones que es van dedicar a aquesta tasca, fossin del color polític que fossin.

Finalment, dir que ni els Estudis Universitaris per a Obrers ni la Universitat Popular eren dos projectes educatius improvisats, sinó que la seva voluntat transformadora es fonamentava en una sòlida base ideològica i pedagògica que tenia dècades de tradició i d'experiència educativa, molt diversa, en el nostre país. Per aquest motiu, resulta obligat començar la nostra anàlisi fent un breu repàs de les diferents branques d'aquesta tradició educativa i ideològica que, durant la II República i la guerra civil, conflueixen en aquests dos projectes educatius i que, a grans trets, inspiren la política educativa del període.

I. Precedents educatius i ideològics dels Estudis Universitaris per a Obrers i la Universitat Popular

Per comprendre com es va conformar l'entramat de complicitats educatives, col·laboracions i amistats que existia entre el món acadèmic, científic i intel·lectual català i les organitzacions obreres dedicades a la promoció de l'educació popular a Catalunya, durant la II República i la guerra civil, cal que remuntem la nostra anàlisi unes quantes dècades en el temps, ja que es tracta d'una relació consolidada durant anys d'oposició al tancat sistema educatiu de la Restauració i de la dictadura d'en Primo de Rivera i edificat en contra dels mals endèmics d'aquest. Només d'aquesta manera podrem comprendre com van néixer aquestes dues experiències educatives destinades a la difusió de la ciència, la cultura i la tècnica entre les classes populars de Catalunya i l'enorme suport que van trobar tant en el món de l'alta cultura com entre les organitzacions obreres.

En favor d'una major simplificació podem establir dos grans línies de pensament educatiu heterodox que conflueixen en el programa educatiu republicà. Una línia liberal progressista i republicana que aspirava a reformar el sistema educatiu implantat a Espanya durant el segle XIX i una altra línia que podem denominar, genèricament, obrera, dins de cada qual se situen tot un seguit de graduacions i tendències diferenciades. El primer que cal dir és que quan ens referim a línies de pensament educatiu heterodox ens estem referint a corrents de pensament oposats a la línia educativa oficial implanta-

da per l'Estat liberal durant el segle XIX a partir de diferents reformes: Reglament del 1821, Pla del Duque de Rivas del 1836, Pla Pidal del 1845 i, finalment, la Llei Moyano del 1857. Aquesta legislació instaurarà un sistema educatiu fortament elitista destinat a reproduir a la societat els "valors d'ordre" predominants entre les classes socials burgeses i aristocràtiques properes al poder de l'Estat i convertirà l'Església catòlica en la vigilant de la puresa ideològica dels plans d'estudi. En contra d'aquesta línia oficial creixeran tota una sèrie d'alternatives educatives impulsades tant des del liberalisme progressista i republicà com des de les diferents branques del moviment obrer. De fet, en la majoria de projectes educatius d'aquesta època totes dues tendències estaven barrejades i hi col·laboraven estretament.

La principal branca educativa heterodoxa de caràcter liberal, progressista i republicà està representada, a nivell espanyol, pel pensament Krausista dels fundadors de la Institució Lliure d'Ensenyament, entre els quals trobem catedràtics com en Francisco Giner de los Rios, en Gumersindo de Azcárate o el Nicolás Salmerón¹. Aquests professors i polítics de la I República van realitzar un primer intent d'introducció de reformes a les universitats durant el sexenni democràtic 1868-1874 que, a grans trets, aspirava a apropar les universitats a les necessitats socials del país. Aquests professors creien fermament que fomentant l'educació de les classes populars aconseguirien sumar aquestes al seu projecte en favor d'una nova societat liberal més democràtica i igualitària. A aquest esperit responen, entre d'altres, les Conferències Dominicals creades, el 21 de febrer del 1869, per en Fernando de Castro a la Universitat de Madrid; les primeres *conferencias para señoras* (1869) i els primers cursos per a obrers organitzats per les universitats². Poc després, el 1871, naixeran les primeres Escoles d'Arts i Oficis sostingudes per l'Estat i destinades a l'ensenyament gratuït d'un ofici als obrers majors de 12 anys. Però aquest procés de reforma es tancarà amb el tràgic final de la primera República espanyola i el inici del període de la Restauració.

Però els ideals educatius dels krausistes espanyols no són els únics que es construeixen en oposició al sistema educatiu existent i que aspiren a transformar-lo. També el moviment obrer espanyol desenvoluparà noves

¹ Per conèixer en profunditat el pensament krausista i la importància que l'educació ocupa dins d'aquest recomanem el clàssic llibre d'Elias Díaz, *La filosofía social del Krausismo español* Debate. Madrid. 1989.

² Veieu: Ruiz-Manjón, Octavio, "Fernando de los Ríos y la extensión universitaria en Granada". A: *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 2003, núm. extraordinari. P. 169-176.

experiències educatives en base a les tesis de la Primera Internacional (1864). La Primera Associació Internacional de Treballadors va suposar un important salt endavant en l'organització de la classe obrera europea, tant de tendència anarquista com socialista, que tindrà el seu reflex immediat en el món educatiu. Els Congressos de l'AIT de Ginebra (1866), Lausana (1867) i Brussel·les (1868) van establir les bases del ideari educatiu del moviment obrer sobre els conceptes d'una educació "integral", laica i racionalista. A partir d'aquell moment, la importància que el moviment obrer concedeix a l'educació popular en el seu procés d'emancipació social es veurà reflectit en la construcció d'un entramat organitzatiu característic. Pràcticament tots els sindicats i partits polítics obrers tenien el seu propi Ateneu obrer on es realitzaven classes nocturnes per a adolescents i adults, s'organitzava una biblioteca, millor o pitjor dotada, i es formava un grup teatral o de qualsevol altra disciplina artística. Tot al marge de l'educació oficial i finançat per les aportacions dels afiliats, la qual cosa suposava un considerable esforç econòmic i d'organització. En conjunt, els Ateneus formen part d'un complex cultural i propagandístic nou que té la finalitat d'educar les classes treballadores en l'ideari revolucionari d'emancipació social defensat per l'AIT. L'idea subjacent d'aquesta estructura és que el Sindicat conformaria la base organitzativa del futur sistema social. Però si per alguna cosa es caracteritza l'ideal educatiu que es configura a través d'aquestes experiències és per ser un pensament educatiu essencialment nou i oposat als ideals educatius liberals més conservadors i clericals. El primer Ateneu popular de Barcelona que respon a aquest perfil va ser l'Ateneu Català de la Classe Obrera, instal·lat al carrer Mercaders, al costat dels sindicats obrers de la ciutat. Entre els seus dirigents destaquen en Rafael Farga Pellicer i en Josep Llunas i Pujals. Però la llista d'Ateneus que amb aquestes mateixes característiques que es creen arreu de Catalunya durant aquells anys és molt extensa i no tots pertanyien a organitzacions obreres lligades a l'AIT, també el republicanisme de diferents tendències construirà una xarxa associativa d'ateneus similar i amb la mateixa preocupació per a l'extensió de l'educació entre les classes populars.

La restauració borbònica que va posar fi a la I República va donar lloc a una forta contraofensiva conservadora que va recuperar el tradicional dirigisme del sistema educatiu establert per la Llei Moyano del 1857, va imposar un dogma educatiu oficial en matèria religiosa, política i moral, va prohibir l'associacionisme obrer i va expulsar de la universitat els professors krausistes.

Durant els primers anys de la restauració de la monarquia, la repressió va ser especialment dura contra tot el moviment obrer lligat a la primera Internacional, la qual cosa va suposar el tancament de molts Ateneus obrers i la fi de molts dels seus projecte d'educació popular. Molts d'aquests Ateneus tornaran a reparèixer durant les darreres dècades del segle XIX, però completament domesticats per les forces polítiques i sindicalistes reformistes. Segons en Ferran Aisa "aquesta mena d'Ateneus, malgrat el nom d'obrer, no eren altra cosa que escoles d'art i ofici, però allunyats d'una idea integral d'educació emancipadora"³. Caldrà esperar al canvi de segle per veure renéixer aquests i altres nous Ateneus sobre unes noves bases ideològiques i educatives.

L'expulsió dels professors krausistes de les universitats va portar a aquests a fundar una institució educativa privada, la Institució Lliure d'Ensenyament, on poder desenvolupar els seus ideals educatius. El projecte educatiu de la ILE es fonamentava en la necessitat d'una regeneració moral de la societat a través de l'educació de l'individu. El seu ideal era la formació d'un "home nou" que fos capaç d'enfrontar-se al que ells denominaven "la degradada situació moral del país" i de superar-la a través de la potenciació d'un nou model individual i col·lectiu, més racional, més ètic i més humà.

A partir del 1881, els Liberals liderats per en Sagasta retornen als professors krausistes les seves càtedres i les seves idees s'estenen novament per les universitats espanyoles, donant lloc a la formació de nous projectes de renovació i d'obertura de les universitats a la societat, com l'Extensió Universitària. L'Extensió Universitària era un projecte educatiu de tradició britànica, alemanya i belga impulsat pel professorat més renovador de les universitats que pretenia difondre el saber i els coneixements generats a les universitats entre les classes populars que no hi tenien accés, perquè estaven convençuts que d'aquesta manera contribuïen a formar una societat civil més democràtica i cohesionada.

L'Extensió Universitària va començar a ser impulsada per moltes universitats espanyoles a finals del segle XIX (Barcelona, Saragossa, València, Sevilla, Oviedo, etc.) sota el nom de "conferències universitàries". El curs 1897-98,

³ Veieu: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona. Ateneu Enciclopèdic Popular (19802-1999)* Virus. Barcelona. 2000. p. 30.

la Universitat de Barcelona va organitzar, per exemple, una sèrie de conferències dominicals sobre temes de divulgació tan diferents com la poesia, la utilització del ferro a les construccions, l'evolució dels aliments, etc. que tindria certa continuïtat durant la primera dècada del segle XX⁴. Però l'intent més seriós i complet d'Extensió Universitària es va desenvolupar a la Universitat d'Oviedo a principis del segle XX, gràcies a què en aquella ciutat existia un destacat nombre de professors lligats a la ILE i nombroses organitzacions obreres dedicades al foment de l'educació popular que van col·laborar, com en cap altre lloc, a posar en marxa els cursos de l'Extensió Universitària.

El principal impulsor de l'Extensió Universitària que s'inicia a Oviedo, el curs 1898-1899, va ser el historiador Rafael Altamira. En el curs següent, Leopoldo Alas Clarín va confeccionar un ambiciós programa educatiu al qual es sumaran diversos professors universitaris, del Institut d'Ensenyament mitjà de la ciutat, de l'Escola de Capatassos de Mines i, fins i tot, del Seminari Conciliar. Els estudis eren dirigits per una Comissió composta pel Vice-rector i, més endavant, Rector de la Universitat, Fermín Canella i els Professors Posada, Izquierdo i Altamira.

El més destacat d'aquesta experiència educativa és la seva decidida orientació envers els treballadors, la qual cosa va portar a què les conferències sortissin de la Universitat i s'estenguessin pels principals centres obrers del principat (Societats, Ateneus i Casinos obrers). La tendència ideològica dels centres en què es va impartir l'Extensió Universitària d'Oviedo era molt variada. Hi predominaven els centres socialistes, seguit dels anarquistes i republicans, però també hi participaven centres de la burgesia com el *Círculo Mercantil*. Tot i aquesta participació de les organitzacions obreres en l'Extensió Universitària d'Oviedo, el paper d'aquestes es limitava, bàsicament, a la cessió de locals i a la difusió dels cursos. Els veritables ideòlegs del projecte eren els professors universitaris lligats a la IL⁵. També mereixen un especial esment els intents de

⁴ Vilanou, C.: "La extensión universitaria en Cataluña (1902-1909)", *Perspectivas Pedagógicas*, núm. 53-54, 1984, p. 95-100.

⁵ Segons Tuñón de Lara "la extensión universitaria es un esfuerzo de divulgación cultural *hacia el pueblo*, pero no *desde el pueblo*. No se trata de una cultura de nuevas raíces ni de nuevos valores", a diferència dels projectes educatius sorgits, pròpiament, de dins del moviment obrer com l'Escola normal. Veieu: Tuñón de Lara, Manuel, *Institución libre de enseñanza e institucionalismo en el primer tercio del siglo XX*. http://213.4.108.140/obref/aih/pdf/05/aih_05_2_043.pdf

renovació pedagògica d'alguns dels professors que participaren en l'Extensió Universitària d'Oviedo, com el historiador Rafael Altamira, que van procurar salvar els defectes en què havia caigut l'Extensió universitària a Anglaterra o França evitant "los errores del intelectualismo, la erudición y la retórica, que en obras como esta pueden ser fatales⁶".

En pocs anys l'extensió universitària d'Oviedo va créixer, ampliant el nombre de professors que hi participaven i els cursos que s'impartien, i l'experiència es va consolidar com al principal instrument de difusió cultural de les universitats a tota Espanya. Però la seva influència també es va deixar sentir sobre les organitzacions obreres dedicades al món de l'educació que van impulsar experiències similars en les anomenades Universitats Populares creades a nivell municipal, allà on existia un moviment obrer fortament organitzat. El 1908, molts dels professors que havien participat en l'Extensió universitària d'Oviedo van donar cursos i conferències a la nova Universitat Popular Municipal de Mieres organitzada pel moviment obrer. En aquells moment, l'apropament de postures i de pensament educatiu entre els homes de la ILE i el moviment obrer de tendència socialista, encapçalat pel PSOE, era ja una realitat que no farà més que consolidar-se durant les dècades següents.

Durant les primeres dècades del segle XX, neixen i es desenvolupen per tota Espanya experiències educatives que sota el nom d'Universitats Populares segueixen l'exemple d'altres països europeus⁷. El cas més emblemàtic és segurament el de la Universitat Popular de València impulsada a principis del segle XX per l'escriptor i polític republicà Vicenç Blasco i Ibáñez, que també neix amb la intenció de superar les mancances de l'extensió universitària en aquella ciutat⁸.

⁶ Moreno Sáez, Francisco, *Rafael Altamira y la Extensión Universitaria*. Alicante, Biblioteca Virtual Cervantes, 2005.

⁷ "En España, como de todos es sabido, la Universidad Popular se remonta al primer año del siglo. La primera aparece en Oviedo en 1901 gracias al esfuerzo de algunos profesores de su Universidad. Valencia ve nacer su Universidad Popular merced a Blasco Ibáñez. En 1906 funciona la de Madrid y La Coruña. Antonio Machado impulsa la de Segovia, que ve la luz en 1919, etc.". Veieu: Fernández, J. M., *Educación y cultura en la guerra civil (España 1936-39)* Ed. Nau. Barcelona. 1984. p. 88.

⁸ Segons León Esteban i Luis Miguel Lázaro hi ha "dos tendencias opuestas en el nacimiento de las Universidades Populares. La primera deriva de la idea de que es necesario, por encima de todo, una concordia social, paz y unión entre todos los individuos... La segunda, del convencimiento de que lo prioritario es el desarrollo intelectual de los obreros, para que puedan luchar convenientemente contra las

La diversitat d'experiències educatives que durant el segle XIX i XX prenen el nom d'Universitat Popular fa que una definició concreta i unívoca d'aquesta sigui molt difícil, per no dir impossible. La principal diferència entre l'Extensió Universitària i la Universitat Popular és que aquesta darrera no està organitzada, excepte en comptats casos, per les universitats. Tot i així, molts professors universitaris implicats en l'Extensió Universitària col·laboraran també amb les Universitats Populares, encara que, en principi, el projecte no serà liderat per aquests, sinó per organitzacions polítiques de caràcter republicà radical o directament sorgides de la classe obrera. Seguint aquesta norma, que no sempre es compleix, les Universitats Populares sorgeixen, d'una banda, de la necessitat de superar l'elitisme pedagògic que s'apreciava en els cursos de l'Extensió universitària i que dificultava el transvasament de coneixements entre les elits intel·lectuals i el poble, però també de la voluntat dels grups polítics implicats en la seva creació de superar els límits ideològics de l'Extensió Universitària i contribuir d'una forma, molt més directa, a l'emancipació del proletariat.

En bona mesura, les Universitats Populares neixen i es desenvolupen a mesura que els programes d'extensió universitària entren en crisi a les diferents universitats, durant les primeres dècades del segle XX. De fet, moltes vegades la fundació d'Universitats Populares té lloc a ciutats que no tenen universitat pròpia, però que compten amb un proletariat organitzat políticament entorn d'Ateneus obrers de tendència republicana, socialista o anarquista. A d'altres països com França les Universitats Populares eren concebudes, majoritàriament, com un instrument de la lluita de classes per part de les organitzacions obreres, però en les diferents experiències d'Universitat Popular desenvolupades a Espanya, abans del 1931, existirà un major confusionisme entre la visió pròpiament obrera i la liberal progressista i republicana que fa que en la majoria de casos totes dues tendències estiguin barrejades dins d'un mateix projecte. En aquest sentit, es pot afirmar que en les diferents experiències d'educació popular, de les primeres dècades del segle XX, sempre hi va predominar una forta tendència a la col·laboració entre els sectors polítics d'esquerra, la qual cosa no vol dir, per exemple, que els anar-

instituciones y obtener justicia por su propio esfuerzo. Creemos que la Universidad Popular de Valencia se ajusta más a la primera tendencia, y su concepción interclasista viene a corroborarlo". Veieu: Esteban Mateo, León i Lázaro Lorente, Luis Miguel, *La Universidad Popular de Valencia*. Universitat de València. 1985. p. 50-51.

quistes no critiquessin en els seus òrgans de premsa determinades experiències educatives impulsades pels republicans o viceversa.

La conjuntura històrica del desastre colonial del 1898 va despertar un estat d'opinió regeneracionista entre les elits intel·lectuals i polítiques del país que estimava que la pèrdua de les colònies havia estat una conseqüència directa de la manca de preparació intel·lectual, tècnica i científica del país. En aquells moments, moltes mirades es van girar cap al món educatiu a la recerca de solucions per al futur del país i el que van trobar va ser un paisatge desolador amb petites illes d'esperança a les quals aferrar-se.

Amb el segle XX, el krausisme es converteix en una doctrina més flexible i l'institucionisme es consolida com una alternativa privada de caràcter progressista dins del sistema educatiu de la Restauració⁹. Durant aquests anys, l'institucionisme viu un període de simbiosi permanent amb multiplicitat de corrents intel·lectuals, des de Conservadors reformistes fins a socialistes, i trobem homes d'ILE en infinitat de projectes educatius i científics de caràcter públic i privat com: el Museu Pedagògic, l'Institut de Reformes Socials, la Junta per a l'Ampliació d'Estudis, l'Institut Escola, la Residència d'Estudiants i els seus diversos instituts científics lligats a aquesta.

Un altre camp en el que les idees educatives de la ILE influeixen fortament és en l'aprovació de tot un seguit de noves lleis educatives de caràcter reformador impulsades tant pels Conservadors (Silvela, Polavieja) com pels Liberals (Costa, Montero Ríos, Moret, etc.), durant les primeres dècades del segle XX, en clara consonància amb l'esperit regeneracionista de l'època.

Malgrat existir veritables expectatives de canvi en el món educatiu, totes les lleis i decrets sobre educació popular publicades a la *Gaceta* durant aquells anys topen amb el mateix impediment, la manca de voluntat política real dels dos partits del torn de la Restauració de transformar el sistema educatiu existent i fer-lo accessible al conjunt de la població. En la majoria de casos, aquesta manca de voluntat política es posa de manifest en la falta d'una consignació pressupostària que fes aquestes reformes

⁹ En paraules de Tuñón de Lara, l'institucionisme era "ante todo, la prioridad a la educación, el liberalismo en lo político, el reformismo en lo social y, desde luego, una nueva estimativa de la tarea intelectual". Veieu: Tuñón de Lara, Manuel, *Institución libre de enseñanza e institucionismo en el primer tercio del siglo XX*. http://213.4.108.140/obref/aih/pdf/05/aih_05_2_043.pdf

viables, en especial les destinades a l'educació popular d'adults¹⁰. I el mateix succeeix a d'altres branques de la política reformadora d'aquells anys al voltant de la denominada "qüestió social", com la legislació laboral elaborada per l'Institut de Reformes Socials¹¹. Una vegada més, quedava demostrada la incapacitat del règim polític de la Restauració per evolucionar d'una manera democràtica i donar veu a la nova societat que despertava amb el segle XX.

Però si el reformisme estatal d'aquells anys va fracassar a nivell legislatiu, les expectatives de canvi social i polític creades a la societat no van fer més que consolidar-se durant les primeres dècades del segle XX i amb ella els projectes educatius emancipadors impulsats des de la societat i des d'algunes noves institucions públiques. Tampoc es va aturar la progressiva impregnació de les Idees educatives de la ILE en la política oficial, la influència de la qual va donar lloc al naixement de noves Institucions educatives i científiques públiques com la Junta per a l'Ampliació d'Estudis que, entre el 1907 i el 1939, va becar centenars d'estudiants per estudiar en universitats europees. A nivell universitari aquesta experiència es va demostrar com una forma lenta, però molt efectiva, de transformar la vella universitat espanyola, amb la promoció de persones veritablement consagrades al foment de la ciència i la cultura modernes. Però les activitats de la JAE anaven més enllà del món universitari com per exemple la subvenció de sortides a l'estranger dels futurs mestres de primària, perquè coneguessin altres sistemes educatius, o la concessió de beques a obrers perquè es formessin en les noves tècniques industrials. Al mateix temps, la JAE va crear un entramat de centres i laboratoris com: el Centre d'Estudis Històrics, la Residència d'Estudiants, l'Institut Nacional de Ciències Físiques i Naturals, en els que van arrelar fortament les disciplines científiques i humanistes. Juntament amb aquestes creacions lligades a la ILE hem de destacar la fundació del Museu Peda-

¹⁰ La legislació sobre les Escoles d'Adults a Espanya es remunta al Pla educatiu del 21 de juliol del 1838 i, sobretot, a la llei Moyano del 1857 que disposa que en tots els pobles majors de 10 mil habitants s'imparteixin cursos nocturns per adults, però que mai es va aplicar. Els reials decrets de 6 de juliol del 1900 i de 26 d'octubre del 1901 incidiran novament en aquestes mesures, però la seva ineficàcia va quedar expressada, novament, en la Reial Ordre de 16 de maig del 1904, en virtut de la qual les Escoles especials per a adults es convertien en escoles elementals de primària.

¹¹ Veieu: Aguilar Cestero, Raül, *La Inspecció de Treball. 100 anys al Servei de les polítiques socials*. CTESC, Barcelona, 2007

gògic (1882) o l'Institut Escola (1918), per la importància que aquestes institucions tingueren en la difusió de nous corrents pedagògics i la seva implicació en projectes d'educació popular.

El naixement d'aquesta nova estructura oficial dedicada al món de la ciència, la cultura i l'ensenyament va suposar un trencament decisiu de la cultura, la ciència i la pedagogia modernes amb les velles universitats. Per increïble que pugui semblar, la ciència i la cultura modernes és van desenvolupar a Espanya en institucions alienes a les universitats, tot i que en teoria aquest era el seu àmbit natural d'expansió. L'èxit d'aquests nous centres cal cercar-lo, en bona mesura, en la incorporació de molts dels estudiants becats per la JAE que tenien tancat el seu accés al món universitari, però que en aquestes institucions adquiriran un prestigi superior al que tenien molts catedràtics consagrats. Bona part d'aquests becats es convertiran en especialistes de disciplines totalment noves o importaran idees que revolucionaran les velles concepcions científiques i filosòfiques que dominaven la Universitat espanyola. Tot i el tancament de la universitat oficial, l'aspiració natural d'aquests nous científics i homes de cultura va ser sempre l'accés a la Universitat oficial i la promoció en aquesta de les seves especialitats. Però en lloc d'això, aquesta nova fornada de científics i intel·lectuals es va veure obligada a refugiar-se en institucions educatives i d'alta cultura alienes a la universitat.

A nivell català, es produirà un procés molt semblant, però amb algunes variants fonamentals. El moviment de renovació pedagògica s'inicia formalment a Catalunya amb el Congrés de Pedagogia del 1888, celebrat amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona. Aquest moviment es catalanitzarà amb els acords de les Bases de Manresa i es materialitzarà, a principis del segle XX, en les realitzacions de la Diputació i la Mancomunitat de Prat de la Riba i de l'Ajuntament de Barcelona.

Si bé la Mancomunitat estava dirigida per un partit polític catalanista i conservador, com era la Lliga Regionalista, el seu president, Enric Prat de la Riba, va confiar, obligat pels pactes electorals, les qüestions culturals, educatives i científiques a homes de diferent tendència política que si alguna cosa tenien en comú era la seva gran vàlua personal. Les realitzacions de la Diputació i la Mancomunitat de Prat de la Riba en aquests camps van ser de primer ordre i van elevar considerablement el nivell de la ciència, la cultura i la pedagogia a Catalunya.

La institució més emblemàtica de totes les impulsades per la Mancomunitat és, probablement, l'Institut d'Estudis Catalans, la missió del qual era "el restabliment i organització de tot el que es refereix a la cultura genuïnament catalana" sota l'exigència científica, la catalanitat i l'obertura cap a Europa i el món¹². Aquests objectius responien a un clam de l'opinió pública catalana que s'havia manifestat repetidament en aquest sentit. Un exemple d'aquesta voluntat va ser la realització del I Congrés Internacional de la Llengua catalana, celebrat l'octubre del 1906.

L'educació popular tampoc va ser oblidada per la Mancomunitat que, el 1913, va crear l'Escola de Treball dedicada a la formació tècnica de la classe treballadora, així com una extensa xarxa de biblioteques populars impulsades per l'Eugeni d'Ors i en Jordi Rubió. L'Escola de Treball mereix una atenció especial per part d'aquest estudi perquè tot i néixer d'una concepció educativa liberal de les classes populars, que aspirava a formar l'obrer en les noves tècniques industrials per consolidar el sistema econòmic capitalista, al capdavant d'aquesta hi trobem una persona com en Rafael Campalans, clarament identificada amb l'emancipació de les classes populars catalanes a través de l'educació popular¹³.

Durant la direcció d'en Rafael Campalans s'inicia l'ampliació de l'Escola de Treball i es posen en marxa uns cicles de conferències sobre qüestions de

¹² Dins de les quatre seccions en què inicialment es va dividir l'Institut d'Estudis Catalans (Història, Arqueologia, Literatura i Dret) es van formar tot un seguit de joves que esdevindrien personalitats destacades dins de la ciència i la cultura catalanes, alguns dels quals trobarem implicats en els Estudis Universitaris per a Obrers de la II República, com: Francesc Martorell, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner, Jordi Rubió i Balaguer o Pere Bosch-Gimpera i que pertanyen al que s'ha vingut a denominar la generació postnoucentista.

¹³ R. Campalans es va graduar en enginyeria industrial a Barcelona el 1911, i va ampliar estudis a Lovaina i Charlottenburg, gràcies a les pensions de la JAE. En els seus viatges va conèixer de prop el moviment socialista europeu i nord-americà i a la seva tornada va entrar a militar al Partit Socialista Obrer Espanyol. El 1914, en Prat de la Riba el va fer responsable dels serveis públics de la Mancomunitat de Catalunya, tasca que compaginaria amb l'activitat docent a l'Escola d'Agricultura, a la Universitat Industrial de Barcelona i a l'Escola de Bibliotecàries. El 1917, en Campalans fou nomenat director de l'Escola de Treball, i el 1922 secretari general d'Ensenyament Tècnic i Professional de la Mancomunitat. Després del pronunciament de Primo de Rivera (1923), Campalans va renunciar als seus càrrecs públics i es va centrar en el món educatiu participant en la creació de l'Ateneu Polytechnicum, juntament amb en Josep Serrat i Bonastre, l'Estanislau Ruiz Ponseti o en Joaquim Xirau. En proclamar-se la República, en Campalans era un dels màxims dirigents del Socialisme a Catalunya, però una sobtada mort va trencar la seva carrera. En totes les seves obres l'educació ocupa un paper destacat. Veieu: *Influència dels escolars sobre el catalanisme* (1903), *El socialisme i el problema de Catalunya* (1923), *Als joves* (1931), *Política vol dir pedagogia* (1933)

cultura general, higiene, etc. destinats als estudiants de l'Escola i als obrers de la ciutat. L'impuls que en Campalans i d'altres professors van donar a l'Escola de Treball va fer d'aquest un dels centres d'educació tècnica industrial més importants d'Espanya i un referent per a experiències educatives posteriors. La pedagogia que s'aplicava a l'Escola i a tots els centres dependent de la Mancomunitat recollia els darrers avenços aconsellats pels congressos internacionals de pedagogia que es caracteritzaven per defugir el verbalisme, implantar un mètode intuïtiu i experimental i organitzar els ensenyaments d'acord amb un pla cíclic que avançava progressivament.

La dictadura de Primo de Rivera i la suspensió de la Mancomunitat van forçar la sortida d'en R. Campalans i d'altres professors de l'Escola de Treball. A partir d'aquell moment, els esforços educatius d'en Campalans se centraran en la fundació de l'Ateneu Politechnium, un dels Ateneus implicats en el naixement, tant dels Estudis Universitaris per a Obrers, com en l'experiència de la Universitat Popular durant la guerra.

Durant la dictadura de Primo de Rivera l'Ateneu Politechnium va acollir els Estudis Universitaris Catalans, en què impartien classes personalitats tan destacades com: Pompeu Fabra, Francesc Martorell o Jordi Rubió i Balaguer, però l'activitat principal de l'Ateneu Politechnium era l'organització de cursos i conferències gratuïtes sobre temes d'interès general (història, literatura, temes científics, medicina i higiene, etc.) destinats a la formació de la classe obrera que eren impartits per professors amb els què en R. Campalans havia entrat en contacte a l'Escola de Treball i a les institucions científiques i culturals de la Mancomunitat¹⁴.

La mateixa tendència educativa emancipadora es va deixar sentir a l'Ajuntament de Barcelona, a partir del 1908, amb la presentació d'un projecte per aprovar un pressupost extraordinari de Cultura que financés la creació de noves escoles a la ciutat sobre unes noves bases pedagògiques i socials. Aquest primer intent no va aconseguir ser aprovat, però el 1917 l'Ajuntament va crear, finalment, una Comissió de Cultura formada per en Manuel Ainaud i un grup de col·laboradors entre els que hi havia l'Enric Mias, per a la secció d'Higiene escolar, o en Josep Goday, encarregat de l'Arquitectu-

¹⁴ Veieu: Termes, Josep. *Els Ateneus populars: un intent de cultura popular obrera*, a L'Avenç, revista d'Història, núm. 104. Barcelona, maig 1987.

ra escolar. El 1922 va néixer el Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona, responsable de la creació d'un conjunt de nous grups escolars a la ciutat que es caracteritzaven per aplicar nous mètodes pedagògics, per introduir el català a les aules i per convertir-se en agents difusors d'una nova consciència cívica i democràtica¹⁵.

La renovació pedagògica i el foment de l'educació popular a Catalunya durant aquesta època no va ser una obra exclusiva de la Mancomunitat i l'Ajuntament de Barcelona, que el que feien era recollir una demanda de la societat en aquest sentit, sinó que va tenir com a principals protagonistes tot un ventall d'experiències educatives impulsades pel republicanisme, el catalanisme polític i el moviment obrer.

A nivell universitari, els diversos intents d'introducció de càtedres de Dret i Llengua catalana a la Universitat de Barcelona per part del catalanisme polític i el republicanisme van topar sempre amb el centralisme burocràtic de l'Estat que imposava un mateix pla d'Estudis per a totes les Universitats. Amb el pas dels anys, aquests projectes van donar lloc a un moviment de renovació universitària impulsat des de diverses organitzacions catalanistes i republicanes com el Centre Escolar Catalanista, la Federació Escolar Catalana, l'Agrupació Escolar Ramón Llull o l'Associació Protectora de l'Ensenyament Català que, el 1903, organitzaren el Primer Congrés Universitari Català.

La principal demanda d'aquest Congrés va ser la concessió a la Universitat de Barcelona d'una autonomia que li permetés organitzar-se de manera més efectiva, introduir les noves disciplines científiques i culturals en els seus plans d'estudi i obrir-se a la societat catalana del moment a través de programes d'Extensió Universitària. En les diferents seccions del Congrés es tractaren temes relacionats amb la llibertat d'ensenyament, els programes, la divisió i organització de les carreres, la creació de noves càtedres de Dret, Història i Literatura catalanes o l'Extensió Universitària.

Aquest nou impuls reformador va ser incapaç de transformar una Universitat de Barcelona dominada pels valors i inèrcies del segle XIX, però va propiciar el naixement, el 1906, dels Estudis Universitaris Catalans.

¹⁵ Ajuntament de Barcelona: *Presupuesto Extraordinario de Cultura*. Barcelona, 1908. (Biblioteca de Catalunya).

Inicialment, els Estudis Universitaris Catalans es van constituir com a una forma més de pressió perquè la universitat oficial assumís la renovació que la societat reclamava, però en poc temps i davant el tancament de la Universitat de Barcelona es van consolidar com una experiència educativa heterodoxa de primera magnitud on s'impartien totes aquelles matèries que la Universitat de Barcelona es negava a introduir en els seus plans d'estudi.

Durant molts anys, la seu dels Estudis Universitaris Catalans va ser l'Ateneu barcelonès, el qual comptava amb una de les millors biblioteques de Catalunya. El professorat dels EUC es va constituir, inicialment, amb el professorat més avançat de la Universitat de Barcelona, però molt aviat es van sumar al projecte nous científics i intel·lectuals lligats a les institucions educatives i científiques de la Mancomunitat i la primera generació d'estudiants d'aquests EUC (L. Nicolau d'Olwer, F. Valls i Taberner, A. Rubió i Lluch, Francesc Martorell i Trabal, etc.) Molts estudiants de la Universitat de Barcelona van trobar en aquests Estudis una eina de formació complementària que els permetia adquirir coneixements que no s'impartien a la Universitat oficial. La vinculació entre els primers professors i alumnes va arribar a ser molt gran i va possibilitar que molts estudiants s'incorporessin als Estudis com a professors i continuessin la tasca iniciada en una mateixa direcció.

La lluita per la consecució d'una autonomia universitària a Barcelona va tenir una nova fita en la celebració del segon Congrés Universitari Català, el 1918. Aquest cop, el Congrés es va inaugurar al Paraninf de la Universitat de Barcelona amb la presència del Rector, Dr. Carulla, i d'un representant de la Mancomunitat i de l'Ajuntament de Barcelona. El president del congrés va ser l'August Pi i Sunyer, que juntament amb un nodrit grup d'intel·lectuals i científics catalans va elaborar un projecte d'Autonomia universitària per a la Universitat de Barcelona, basat en les conclusions del congrés. Aquest projecte d'autonomia va tornar a ser desestimat pels partits polítics que dominaven el torn de govern del sistema restauracionista, però va contribuir a fer possible l'efímera experiència del Decret Silio, del 1919, que concedia certa capacitat d'autonomia a les Universitats. Tot i així, el Decret Silio no va arribar a aplicar-se mai, quedant en el record com un nou intent frustrat per impulsar la reforma universitària.

Caldrà esperar a la proclamació de la II República i a la constitució del Patronat de la Universitat de Barcelona, perquè la Universitat de Barcelona assu-

meixi el programa reformista del Segon Congrés Universitari Català com a base de la nova autonomia universitària. Una autonomia que tenia en l'obertura de la universitat a la societat catalana el seu tret més característic, i això volia dir no només introduir a la Universitat nous estudis i nous corrents pedagògics, sinó fer de la universitat el centre de la cultura catalana a través de l'extensió a la societat dels coneixements que aquesta generava.

Però amb el segle XX no només neixen i es desenvolupen experiències educatives noves impulsades pels corrents de pensament liberals i republicans, siguin aquests catalanistes o no, sinó que assistim a la creació d'una nova xarxa d'Ateneus obrers i populars dedicats a l'educació de les classes populars que assumeixen com a propis els nous ideals educatius de l'Escola Moderna fundada per en Francesc Ferrer i Guàrdia, el 1901. L'Escola Moderna d'en Ferrer i Guàrdia "es planteja com un exemple de pedagogia militantment racionalista que, fonamentant-se en l'educació integral i en la coeducació - de sexes i de classes socials (posició molt agosarada per a l'època, per ambdues qüestions), pugui trencar el mur del dogmatisme intel·lectual i de la falsa moral imposada a cop d'autoritat, esdevenint un nucli permanent de promoció de l'emancipació social"¹⁶

La història de l'Escola Moderna va estar marcada d'èpoques de llarga prohibició que van acabar amb l'execució d'en Francesc Ferrer i Guàrdia, al qual se'l va considerar injustament ideòleg i instigador de la Setmana Tràgica del 1909. La influència de l'Escola Moderna es va estendre als Ateneus obrers gràcies a la publicació del seu *Butlletí* i d'una destacada obra impresa de llibres de text que van conformar la base sobre la que els Ateneus obrers impartien els seus cursos per a joves i adults¹⁷.

Un dels Ateneus més importants que van iniciar aquesta nova tendència va ser l'Ateneu Enciclopèdic Popular, fundat el 1902 per un grup d'intel·lectuals d'ideologia republicana federal i obrerista com en Josep Tubau, en Francesc Layret, l'Eladi Gardó, en Pere Coromines, en Lluís Companys o en Lluís

¹⁶ Veieu la pàgina web que la Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia dedica a l'Escola Moderna: <http://www.laic.org/cat/fig/escola/escola.htm>

¹⁷ Un altre important centre de difusió dels nous valors pedagògics, durant les primeres dècades del segle XX, va ser l'editorial Labor en la que col·laboraren homes estretament vinculats a la Institució Lliure d'Ensenyament, com en Joaquim Xirau, i que després tindran una importància destacada en la renovació pedagògica de la II República.

Bulffi. L'Ateneu enciclopèdic va néixer "amb el desig de no vincular-se a cap partit polític; i amb l'objectiu central d'educar els obrers i millorar i reformar l'ensenyament públic¹⁸". El mateix objectiu educatiu seria compartit per altres ateneus com l'Ateneu Politechnium, fundat anys més tard, però en aquest cas molt més lligat als corrents socialistes i institucionistes d'homes com en Rafael Campalans o en Joaquim Xirau.

Durant les dècades anteriors a la II República, els Ateneus obrers de Catalunya van comptar amb la col·laboració creixent del professorat universitari més avançat de Barcelona i d'algunes de les principals figures de la ciència i la cultura catalana vinculades a les institucions creades per la Mancomunitat, com l'IEC, per a impartir cursos i donar xerrades. La nòmina de professors d'alguns d'aquests cursos és impressionant: Carles Pi i Sunyer, Antoni Rovira i Virgili, Pere Bosch-Gimpera, Ferran Valls i Taberner, Jaume Serra Hunter, Joaquim Xirau, Jordi Rubió Balaguer, Lluís Nicolau D'Olwer, J. V. Foix, Ambrosi Carrión, Francesc Martorell, etc.

Durant la dècada dels vint i trenta, els Ateneus obrers més importants, com l'Enciclopèdic i el Politechnium, van arribar a tenir més de vint mil socis i es converteixen en un punt d'unió entre el món intel·lectual i universitari de la II República i el moviment obrer. Durant aquells anys, l'elit política i cultural del moviment obrer es forma en aquests centres. Homes com en Salvador Seguí, en Joaquim Maurín, en Víctor Colomer, en Joan Salvat-Papasseit, en Manuel Ainaud Sánchez, en Joan Bastardas, en Jaume Aiguader, en Josep Maria de Sucre, en Joan Amades, l'Àngel Pestaña o en Carles Fontseré van ser alumnes, professors, dirigents o col·laboradors destacats d'aquests Ateneus.

Per als científics i intel·lectuals que van participar en aquestes experiències educatives el contacte amb els obrers a les seves classes va suposar, en la gran majoria de casos, una conscienciació respecte a la necessitat d'endeugar programes d'extensió cultural des dels organismes públics i un reconeixement a l'enorme esforç que aquests obrers realitzaven per compaginar el treball, al taller o la fàbrica, amb l'adquisició d'una cultura pròpia.

¹⁸ La cita és de: Termes, Josep. *Els Ateneus populars ... Sobre l'Ateneu Enciclopèdic Popular* veieu també: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona. Ateneu Enciclopèdic Popular (19802-1999)* Virus. Barcelona. 2000.

Sens dubte, l'experiència educativa dels Ateneus contrastava amb força amb una Universitat de Barcelona que, amb comptades excepcions, havia deixat de banda la promoció de la ciència i la cultura i s'havia convertit en una simple expenedora de títols oficials a uns avorrits estudiants. En certa manera, el tancament de la Universitat de Barcelona sobre si mateixa va convertir en companys de viatge aquests professors, molts dels quals tenien vedat l'accés a les càtedres tot i el seu prestigi, i els dirigents del moviment obrer de Barcelona que, a través dels Ateneus obrers de la ciutat, reclamaven un accés igualitari a l'educació. Alguns d'aquests professors que van col·laborar en els projectes educatius dels Ateneus obrers durant la dècada dels vint com: Joaquim Xirau, Jaume Serra Hunter, August Pi i Sunyer o Pere Bosch-Gimpera van esdevenir, amb la proclamació de la II República, alguns dels màxims dirigents de la Universitat de Barcelona Autònoma, la qual cosa va possibilitar que, per primera vegada en la seva història, la Universitat de Barcelona mostrés una veritable sensibilitat pels programes d'extensió universitària i assumís una veritable tasca de difusió cultural. Aquest va ser l'origen dels Estudis Universitaris per a Obrers.

Es pot afirmar, per tant, que a la Catalunya de les primeres dècades del segle XX tant la burgesia com el proletariat amb anhels educatius, científics i culturals es van veure obligats a formar-se en experiències educatives heterodoxes, alienes al sistema educatiu oficial i organitzades per la creixent societat civil, la qual cosa va portar a què es creés una consciència comuna interclassista sobre la necessitat de reforma del sistema educatiu en base a uns ideals generals comuns. Uns ideals que pivotaven sobre la renovació pedagògica i l'extensió social de l'educació al conjunt de la població.

2. La Universitat de Barcelona Autònoma i els Estudis Universitaris per a Obrers.

La II República espanyola va néixer el 14 d'abril del 1931 de forma totalment pacífica i en mig de l'eufòria popular. Eren molts els anhels de llibertat continguts després de quasi una dècada de dictadura i molts anys de democràcia falsejada mitjançant el conegut *pucherazo*. Però tot i el suport popular d'aquells primers dies, els partits i els homes que formaven part del govern provisional de la República eren conscients que la consolidació del nou sistema democràtic requeria una transformació profunda de la societat espanyola, si es volien superar les mancances democràtiques del període de la Restauració que havien portat a la dictadura de Primo de Rivera. La peça clau del projecte republicà era, en aquest sentit, la formació i consolidació d'una societat civil que participés plenament de la vida política¹⁹. Però aquesta transformació no es podia aconseguir amb la simple reforma de les lleis electorals i del sistema polític, sinó que depenia, en gran mesura, d'una reforma educativa que era percebuda com l'eina principal de construcció de la nova societat civil democràtica que consolidaria el règim republicà. Per aquest motiu, no és

¹⁹ Segons paraules d'en Manuel Azaña: "La clase media no había realizado a fondo, durante el siglo XIX, la revolución liberal..." i durant la Restauració "el atraso de la instrucción popular y su consecuencia, la indiferencia por los asuntos públicos, dejaban sin base sólida al sistema ... la institución parlamentaria era poco menos que una ficción".

casualitat que els francesos es referissin a la II República espanyola com “la república dels professors”, tot i que seria més adient parlar de la república dels mestres i els sindicalistes, ja que van ser aquests dos col·lectius els que més es van implicar en la consolidació del nou sistema democràtic i els que, a partir del 1939, més durament van patir la repressió del nou Règim franquista.

A la societat catalana la sensibilitat educativa estava a flor de pell i el naixement del nou règim democràtic republicà es va viure com el moment propici per a que en el sistema educatiu es portessin a la pràctica totes les reivindicacions pedagògiques, socials i identitàries elaborades durant les darreres dècades.

En el cas de la Universitat de Barcelona aquest esperit renovador que des de feia dècades clamava, dins i fora de la universitat, en favor d’una reforma profunda de la universitat era tan gran que l’endemà de la proclamació de la República el president de la reconstituïda Generalitat de Catalunya, Francesc Macià, va nomenar un Comissariat encarregat de regir la Universitat de Barcelona i d’estudiar, juntament amb el Consell de Cultura de la Generalitat, presidit pel Conseller de Cultura Ventura Gassol, la reforma de la Universitat catalana. Formaren part d’aquest Comissariat en Josep Xirau Palau, en Jaume Serra Hunter, l’Eduard Fontserè i Riba, l’August Pi i Sunyer, en Ramón Casamada Maurí i el Rector Enric Soler i Batlle. Tots ells havien participat en el segon Congrés Universitari Català del 1918, a excepció d’en Josep Xirau, que era més jove; tots ells havien tingut una relació directa amb l’Institut d’Estudis Catalans i la majoria havia participat en experiències educatives heterodoxes com ara: els Estudis Universitaris Catalans o els cursos organitzats per l’Ateneu Enciclopèdic Popular i l’Ateneu Polytechnicum.

Aquest Comissariat va encarregar als professors Antoni Trias i Pujol i Pere Bosch-Gimpera la redacció d’un primer projecte d’Estatut basat en el projecte d’Autonomia redactat per l’August Pi i Sunyer i altres professors, el 1919, sobre les conclusions del segon Congrés Universitari Català. El 18 de juny del 1931 es va presentar públicament el projecte d’Estatut universitari a les entitats culturals i científiques catalanes, per tal que aquestes poguessin proposar la introducció d’esmenes, però la necessitat d’una reforma educativa es feia tan palesa entre els Ateneus obrers de Barcelona que un mes abans, concretament el primer de maig, el president de l’Ateneu Enciclopè-

dic Popular, Ramón González Soto, va enviar una emotiva carta al President del Comissariat en la qual analitzava la situació de l'educació de les classes populars i l'instava a introduir una sèrie de reformes per fer possible l'accés del obrers als estudis universitaris. La carta es la següent:

«Muy señor mío,

El Ateneo Enciclopédico Popular de Barcelona se ha dirigido a esa Comisaría pidiendo que al organizar esa Universidad se señale un número de becas o matrículas para obreros.

A causa del estado de separación o sumisión en que aquí en España se tiene al que trabaja compréndese el que este Ateneo limite su petición a tan poca cosa, pero ustedes, los organizadores de la universidad sí son verdaderos patriotas, si sienten la democracia en toda su intensidad comprenderán que hay que darles mucho más si la democracia es "Igualdad de oportunidades" para todas las clases sociales, hay que hacer que la instrucción en todos sus grados desde la Primaria hasta el Universitario esté, completamente gratis, al alcance de todo ciudadano. Para el efecto, además de la construcción inmediata de todas las escuelas primarias que se necesiten dotadas de maestros cultos que sepan también educar para que inculquen en los niños costumbres de cultura como las higiénicas, de que tan necesitados estamos, requiérese que:

En los Institutos de 2a Enseñanza, Universidad, Escuelas especiales como normales, medicina, ingenieros, etc. se den clases gratuitas en las primeras horas de la noche para que a ellas puedan acudir los que duramente durante el día tienen que trabajar.

Para que esto sea factible hay que cambiar las actuales horas de trabajo. Hay que reducir las horas de descanso después de la comida del medio día, para que se termine todo trabajo entre cinco y seis de la tarde, como se hace en los países progresivos. Así se da tiempo al trabajador para que cómodamente cene y atienda después a las clases que quiera para hacer sus estudios y terminar sin gastos una carrera.

Las ventajas que esto representa para el país son indiscutibles, pues a mayor cultura corresponde mayor prosperidad.

Con la presente...

Barcelona, 1 de mayo de 1931²⁰».

²⁰ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers.

Sembla que les demandes de l'Ateneu Enciclopèdic Popular van ser molt ben rebudes pel nou Comissariat de la UB que en el primer projecte d'Estatut universitari va introduir tot un seguit de consideracions sobre la Missió social de la Universitat que no estaven presents en el projecte d'autonomia del 1919 i que, en bona mesura, recollien les demandes de l'Ateneu, sense perdre les essències de catalanitat, autonomia i renovació presents en el projecte del 1919²¹. La influència d'aquestes demandes la trobem clarament exposada al Títol III del primer projecte d'Estatut universitari, titulat Missió social de la Universitat i que reproduïm a continuació:

"Art. 9 La Universitat de Barcelona no serà una Universitat de classe, ni la pobresa podrà constituir un obstacle perquè a ella hi arribin tots aquells que puguin treure profit del seu ensenyament. La Universitat, per aconseguir adequadament la missió social que li pertoca, ha de facilitar l'accés a les carreres universitàries a tots aquells que tinguin aptituds i vocació. Per a això, ampliarà i perfeccionarà les institucions becàries, i podrà establir aquells acords amb corporacions populars, organitzacions obreres, societats, etc., que cregui que porten a què els estudis superiors no quedin solament a l'abast de les classes benestants²²".

L'Albert Ribas Massana va qualificar aquestes modificacions, en el seu dia, com la mostra evident que els membres del Comissariat eren plenament conscients que "la Universitat no pot ser un cos tancat, sinó que ha d'estar vinculada a la realitat social, ha de ser permeable al món que l'envolta, ha de fer dels estudiants els protagonistes també de la renovació que es proposa²³". Nosaltres afegiríem que aquesta conscienciació havia nascut durant la dècada anterior arran de la col·laboració de molts d'aquests professors, que encapçalen la UB el 1931, amb la tasca educativa portada a terme pels Ateneus obrers de Barcelona.

²¹ Sobre les diferències entre el projecte de reforma universitària del 1919 i el del 1931 veieu: Ribas i Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)* Ed. 62. Barcelona. 1976. p. 56-58. Altres novetats destacades que anaven en la mateixa línia van ser l'assumpció per part dels estudiants i de les seves organitzacions d'un paper en la direcció de la Universitat i la creació d'un Consell de la Universitat que tindria "per objecte portar a la Universitat l'influx del nostre poble, representat per un consell on tinguin participació les entitats més capacitades".

²² Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers.

²³ Ribas i Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...* p. 58.

L'àmplia victòria republicana a les urnes, el 14 d'abril del 1931, va portar en Francesc Macià a proclamar la República catalana dins de la Federació de Repúbliques Ibèriques i la formació del govern de la República Catalana, però el govern provisional de Madrid no va acceptar aquesta declaració i, mitjançant un viatge a Barcelona dels ministres Marcelino Domingo, Fernando de los Ríos i Lluís Nicolau d'Olwer, va aconseguir que en Macià rebaixés les seves pretensions i acceptés la reconversió del govern de la República catalana en govern de la Generalitat de Catalunya i la tramitació d'un estatut d'autonomia per a Catalunya.

Un cop la reconstituïda Generalitat de Catalunya va ser reconeguda, el govern provisional de la República va reconèixer també les noves institucions creades per Macià com el nou Comissariat de la Universitat de Barcelona. Concretament el 9 de juliol, el nou ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, Marcelino Domingo, va reconèixer el nou Comissariat nomenat per la Generalitat i l'elecció d'en Jaume Serra Hunter com a nou Rector de la UB. D'aquesta manera, el govern provisional de la República donava el vist i plau a la iniciativa d'en Macià, però recuperava el control sobre un procés de reforma universitària que s'havia iniciat amb la revolució pacífica i democràtica els dies posteriors a la incontestable victòria electoral de les candidatures Republicanes a Catalunya i els principals centres urbans d'Espanya, el 12 d'abril.

Ben aviat es va veure que l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i dels primers Estatuts de la Universitat de Barcelona Autònoma seria un procés llarg i difícil en el que haurien de posar-se d'acord totes les forces polítiques representades al govern provisional de la República. Per evitar que aquest procés retardés la posada en marxa de la reforma educativa a Catalunya, el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts va decretar, molt aviat, tota una sèrie de mesures encaminades a introduir profundes reformes en el sistema educatiu.

El primer decret del govern provisional en matèria educativa, del 29 d'abril del 1931, reconeix i regula el bilingüisme a les escoles catalanes argumentant que "posibilitar que la lengua materna sea un instrumento de cultura es posibilitar que la cultura rinda su máxima eficacia". El reconeixement de l'ús del català a tots els nivells educatius es fonamentava en raonaments pedagògics i s'establia primerament a Catalunya, perquè la seva prohibició havia estat un dels problemes més importants heretats de la dictadura an-

terior, però el decret deixava la porta oberta perquè el bilingüisme s'estengués a d'altres regions amb llengües històriques. En termes generals, el Decret instaurava l'ensenyament en llengua materna, fos aquesta castellana o catalana, en els jardins d'infància, les escoles de pàrvuls i la primària – l'estudi de la llengua castellana s'introduiria als estudiants catalans a partir dels vuit anys – i autoritzava la Universitat de Barcelona a organitzar cursos de perfeccionament de català²⁴.

Des del principi, doncs, el govern provisional de la República va centrar la seva atenció preferent en la reforma pedagògica i en l'extensió de l'ensenyament primari al conjunt de la població, però per escometre aquesta difícil tasca va recórrer contínuament al concurs de les universitats que, d'aquesta manera, van trobar una forma per obrir-se a les necessitats de la societat, en el cas de Barcelona, abans inclòs de l'aprovació de l'autonomia universitària.

La preocupació per l'escola primària de les forces polítiques i socials que van donar suport a la proclamació de la República estava estretament lligada a les demandes d'educació popular com demostra el decret del govern provisional, de 29 de maig del 1931, de creació del Patronat de les Missions Pedagògiques. Institució a la que s'encarrega la difícil tasca de "difundir la cultura general, la moderna orientación docente y la educación ciudadana en aldeas, villas y lugares, con especial atención a los intereses espirituales de la población rural". Les Missions Pedagògiques eren una vella reclamació de la Institució Lliure d'Ensenyament que a través del Museu Pedagògic i diferents congressos de pedagogia l'havia defensada com la millor forma de portar a les zones rurals més endarrerides del país els beneficis cívics i culturals de la ciència i la cultura²⁵.

El 15 de setembre del 1931, el govern provisional va aprovar per decret un règim d'autonomia especial per a les Facultats de Filosofia i Lletres de Barcelona i de Madrid. La intenció d'aquest decret era, d'una banda, endegar un programa experimental de reformes que, en el cas de Barcelona, després es podria estendre a la resta de Facultats i, d'una altra, possibilitar que aquestes Facultats col·laboressin en la posada en marxa de la reforma educa-

²⁴ El segon Decret sobre matèria educativa del govern provisional, del 6 de maig, va instaurar l'ensenyament laic i va prohibir l'ensenyament de la religió en els centres educatius públics.

²⁵ Veieu: Otero Urtaza, Eugenio Manuel, *Las misiones pedagógicas: una experiencia de educación popular*. Do Castro, A Coruña, 1982.

tiva introduint, per primera vegada, els estudis de pedagogia a les universitats. A partir d'aquell decret, la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona va passar a anomenar-se Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia i els estudis de pedagogia es van convertir en obligatoris per a tots els futurs mestres²⁶. De les universitats n'havien de sortir els futurs mestres que estendrien l'escolarització laica i gratuïta al conjunt de la població, tot i que provisionalment es van continuar formant professors a les Escoles Normals²⁷.

En Pere Bosch-Gimpera, que havia estat escollit Degà de la Facultat de Filosofia i Lletres de la UB uns mesos abans, va ser l'encarregat de dirigir aquella experiència reformadora que, gràcies a comptar amb un programa molt complet, elaborat pel II Congrés Universitari Català, i obrir-se a les demandes educatives de la societat catalana, com les presentades pels Ateus obrers, va convertir la Facultat en un centre d'irradiació cultural de la ciutat. L'aprovació d'un nou Reglament de Facultat sobre aquestes bases va possibilitar la incorporació com a professors de la Facultat de tot un seguit de personalitats destacades de la ciència i la cultura catalanes que, fins a aquell moment, tenien tancades les portes de la Universitat, tot i haver adquirit un gran prestigi i reconeixement internacional en institucions extrauniversitàries com l'Institut d'Estudis Catalans o els Estudis Universitaris Catalans. En Pompeu Fabra va passar a impartir Filologia catalana; en Ferran Soldevila, Història de Catalunya; en Jordi Rubió i Balaguer, Literatura catalana; en Nicolau d'Olwer, llatí i la Literatura llatina medieval i en Carles Riba, Filologia grega. Gràcies a aquestes incorporacions i a la nova política de foment de l'educació en llengua materna moltes càtedres de la Facultat van adoptar el català com a llengua d'ensenyament²⁸.

A nivell pedagògic, la reforma de la Facultat fou realment innovadora. "Se suprimiren els exàmens per matèries i s'establí la llibertat de l'alumne per formar-se, amb l'assessorament de la Facultat, el seu pla d'estudi i presentar-se als exàmens de grau, en creure's preparat²⁹".

²⁶ Aquesta mesura, que avui dia és norma a tots els països democràtics del món, va ser l'espurna que va desfermar el conflicte educatiu amb l'Església catòlica, conegut com a «guerra escolar», ja que la gran majoria del educadors de les Ordes religioses que operaven a Espanya no disposaven de cap titulació acadèmica.

²⁷ Veieu: Monès, Jordi, *L'Escola Normal de Barcelona, 1845-197*. Servei Publicacions UB. Barcelona. 2000.

²⁸ També s'incorporaren alguns professors estrangers com L. Bertrad, Marcel Chevalier, Gertrud Richert i G. Gaillard.

²⁹ Veieu: Bosch-Gimpera, Pere, *La Universitat i Catalunya*. Ed. 62. Mèxic. 1970. p. 53.

Les demandes de les organitzacions estudiantils d'obrir la universitat a la ciutat i d'estendre la ciència i la cultura entre el poble català van tenir una bona acollida per part d'aquells professors de la nova Facultat que, durant els anys anteriors a la proclamació de la República, havien participat en els cursos de difusió científica i cultural organitzats pels Ateneus obrers de Barcelona, com l'Ateneu Enciclopèdic Popular o l'Ateneu Politechnium. Aquesta relació va propiciar que la Facultat organitzés un programa de conferències obertes al públic sobre temes culturals i científics d'interès general en el que van participar noms prestigiosos de la ciència i la cultura catalana i espanyola³⁰. El propòsit d'aquestes conferències era institucionalitzar a la Universitat una experiència que havia tingut un enorme èxit als Ateneus i fer que la ciutadania sentís la nova Universitat com una cosa pròpia. Però la realització de la Facultat més clarament inspirada en l'experiència educativa dels Ateneus Obrers, que va comptar amb el suport d'aquests i la seva col·laboració, va ser l'organització dels Estudis Universitaris per a Obrers.

Com hem vist, la comunicació entre els nous dirigents de la Universitat de Barcelona i l'Ateneu Enciclopèdic Popular van ser habituals durant aquests mesos inicials de la reforma, gràcies a què existien col·laboracions prèvies entre totes dues parts que feien possible aquest apropament amb total confiança. La possibilitat que la Facultat de Filosofia i Lletres assumís l'organització d'uns cursos destinats a la classe treballadora, similars als que impartien els Ateneus, va quedar palesa molt aviat amb l'aprovació de la nova organització de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia. El títol VII del nou reglament de la Facultat introdueix com a missió pròpia del centre la tasca de difusió cultural, en diferents articles que reproduïm a continuació:

"Article 76. – A la Facultat pertoca, ultra la difusió de la cultura general de les seves especialitats, fer arribar les essències de l'humanisme, en el sentit més ampli i en tots el seus aspectes (filosòfic, històric, literari i artístic) als sectors universitaris i alhora a tots els cercles i estaments del poble.

³⁰ Entre d'altres van participar en aquestes conferències: Josep Puig i Cadafalch, Ramón Alòs, Joan Coromines, Manel de Montoliu, Lluís Pericot, A. Del Castillo, Bassols, Joan Mascaró, Pere Bohigas, Agustí Duran, Francesc Martorell, Higiní Anglès, J. Batista i Roca, etc. Molts d'ells, conferencians habituals dels Ateneus obrers de Catalunya.

Article 77. - Podrà organitzar, a fi de complir aquesta missió de cultura, conferències públiques, cursets per a estudiants d'altres facultats universitàries o per a un públic especialment interessat, estudis sistemàtics d'humanitats (en particular per a obrers), conferències i cursets d'extensió universitària en altres poblacions de Catalunya, etc.³¹".

El mateix Reglament, en els articles 46 i 47, feia esment de la nova capacitat de la Facultat per a expedir certificats educatius especials als cursos que s'organitzessin i a la capacitat de totes les disciplines per a impartir-los:

"Article 46: La Facultat podrà atorgar certificats especials quan tingui organitzats uns estudis que per ells tots sols no arribin a constituir una Llicenciatura. Aquests Certificats no tindran caràcter de títol professional.

Article 47: Amb aquesta finalitat la Facultat, si ho estima convenient, podrà organitzar uns ensenyaments lliures on podran ser admesos inclús alumnes no universitaris, sotmesos, però, a les condicions que se'ls assenyalin respecte a drets d'inscripció. Podran així desenvolupar-se els estudis de Llengües i literatures modernes, Llengua i Literatura anglesa, així com els estudis hispànics, els d'història de l'Art, etc.³²"

Segons paraules del propi Degà de la Facultat, Pere Bosch-Gimpera, els Estudis Universitaris per a Obrers que es van organitzar "d'acord amb l'Ateneu Polytechnicum, l'Ateneu Enciclopèdic Popular i els alumnes de l'Escola de Treball" i que va dirigir l'Ambrosi Carrión "... no tenien caràcter professional ni menaven a aconseguir un títol, sinó tan sols un certificat, i perseguien fer assequible la cultura superior als obrers, en un afany de democratització dels estudis³³".

Una altra de les demandes dels Ateneus Obrers a la Universitat de Barcelona era, com hem vist, la concessió de beques específiques per tots aquells obrers que tot i estar capacitats per a realitzar estudis universitaris no se'ls podien permetre, però la política de beques va ser assumida per la Generalitat a través de l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar de Catalunya,

³¹ Fons DU del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República.

³² Fons DU del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República.

³³ Bosch-Gimpera, Pere, *La Universitat i Catalunya*. Ed. 62. Mèxic. 1970. p. 53-55.

dirigit per l'Antoni Maria Sbert, deixant de ser competència exclusiva de la UB³⁴. El Consell de l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar de Catalunya estava compost per membres de la UB, delegats de la Generalitat i d'altres organismes educatius, i tenia com a missió l'ajuda als estudiants catalans a través d'una nova política de beques, la construcció de residències estudiantils, menjadors, etc. Segons el diari *La Humanitat*, del 20 de febrer del 1934, en un futur immediat el pressupost de la UB arribarà als "5.000.000 pessetes" dels quals "el Patronat Universitari dedicarà el 10 per 100 d'aquesta quantitat, o sigui, 500.000 pessetes en l'ajut de l'estudiant pobre³⁵". Finalment, la llei de beques aprovada pel parlament de Catalunya, el 1934, només tenia un pressupost de 250.000 pessetes, una quantitat del tot insuficient per solucionar el problema de l'accés a la Universitat dels obrers i de les classes mitjanes.

El Consell de Cultura de la Generalitat va continuar la seva obra educativa amb la creació de l'Institut Escola que estava connectat amb la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia a través de la Secció i el Seminari de Pedagogia³⁶ dirigit per en Joaquim Xirau, un altre dels impulsors i col·laboradors destacats dels Estudis Universitaris per a Obrers, juntament amb el seu germà Josep Xirau.

Totes aquestes noves mesures van començar a entrar en funcionament, durant el curs 1931-32, a la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia mentre a les Corts Generals es discutia l'aprovació, adequadament modificada i adaptada a la nova Constitució Republicana, del projecte d'Estatut d'Autonomia de Núria. Durant aquest debat, el tema de l'ensenyament, de la llengua catalana i de la universitat va donar lloc a fortes controvèrsies entre els propis partits del govern. El govern de la Generalitat aspirava a fer de la Universitat de Barcelona Autònoma una universitat plenament catalana, tal i com recull l'Estatut de Núria, mentre que els partits conservadors, com la CEDA, s'hi oposaven totalment i una part de la intel·lectualitat es-

³⁴ Veieu: Massot i Muntaner, Josep Antoni M. Sbert. *Agitador polític i promotor cultural*. Abadía de Montserrat. Barcelona. 2000.

³⁵ Les cites de diaris i revistes de l'època contingudes en aquest estudi han estat estretes d'un treball previ de recopilació hemerogràfica realitzat per l'Estibaliz Reyeru Ruiz de Oña, Responsable de Premsa de la UPEC.

³⁶ La Secció de Pedagogia de la Facultat tenia per missió "la formació pedagògica del professorat de Segon Ensenyament i de les Escoles Normals, dels inspectors de Primer Ensenyament, dels tècnics d'organització escolar i dels directores de grups escolars a partir de sis graus". Veieu: Anuari de la Facultat de 1934-35. p. 97.

panyola (Ortega i Gasset o Unamuno) recelaven d'una universitat catalana i apostaven per la creació de dues Universitats, una depenent de la Generalitat i una altra de l'Estat. Finalment, i gràcies a la intervenció personal d'en Manuel Azaña, es va imposar el pacte entre la majoria governamental sobre el tema de la Universitat, amb l'abstenció de la minoria catalana encapçalada per ERC, i es va acordar que hi hauria una Universitat única i bilingüe. Poc després, el 9 de setembre del 1932 va ser aprovat l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. L'apartat tercer de l'article setè deia: "Si la Generalidad lo propone, el Gobierno de la República podrá otorgar a la Universidad de Barcelona un régimen autonómico. En tal caso ésta se organizará como Universidad única, regida por un Patronato que ofrezca a las lenguas y a las culturas catalana y castellana las garantías recíprocas de convivencia, en igualdad de derecho para profesores y alumnos".

Evidentment, la Generalitat va sol·licitar un règim d'Autonomia per a la UB que va ser aprovat per decret el primer de juny del 1933 (*Gaceta*, 2 de juny). Segons aquest decret, el govern de la UB quedava en mans d'un Patronat compost per deu membres, cinc escollits pel govern central i cinc per la Generalitat, que tindria com a principal missió la redacció del projecte definitiu d'Estatuts de la universitat. Poc després, el 5 de juliol, van ser nomenats els deu membres que formarien el Patronat. Per part de la Generalitat eren: Pompeu Fabra i Poch (president), Domènec Barnés i Salinas, August Pi i Sunyer, Joaquim Balcells i Pinto (secretari) i Josep Xirau i Palau. I per part del govern: Gregorio Marañón, Américo Castro Quesada, Antonio García Barnús, Cándido Bolívar Pieltain i Antoni Trias i Pujol. També formava part del Patronat el nou Rector de la Universitat, Pere Bosch-Gimpera, que havia substituït en Jaume Serra Hunter després que aquest dimitís al juliol³⁷. El substitut d'en Bosch-Gimpera com a Degà de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia va ser el pedagog Joaquim Xirau.

La redacció dels nous Estatuts es va fer a corre-cuita durant aquell mateix estiu, sense tenir en compte ni l'opinió del Claustre, ni d'organismes externs a

³⁷ Segons afirma l'Albert Ribas i Massana "el Patronat venia a ser, d'aquesta forma, la concreció de les dues tradicions culturals, la castellana i la catalana, que intervingueren en la renovació de la Universitat de Barcelona. Els punts d'acord eren totals quant a la manera d'entendre l'ensenyament i l'ordenament de la vida cultural universitària". Les divergències entre alguns membres del patronat vindran motivades per la catalanitat de la nova universitat, com demostra la dimissió d'Américo Castro, el 31 de maig del 1934. Veieu: Ribas i Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...* p. 76.

la universitat i sense aprofitar els treballs del primer Comissariat de la Universitat del 1931. Les presses eren una conseqüència directa de l'article sisè del decret d'autonomia en què s'afirmava que si l'Estatut que es redactés no comptava amb el vist i plau de la Generalitat i del Govern en el termini de trenta dies "la Universitat es retrotraurà al règim comú" de les universitats espanyoles. Finalment, els nous Estatuts van ser aprovats pel Ministeri, el 7 de setembre del 1933 (*Gaceta*, 8 de setembre) i el 13 del mateix mes per la Generalitat de Catalunya. El resultat final van ser uns Estatuts que van despertar una viva polèmica a la Universitat de Barcelona pels amplis poders que atribuïa al Patronat, en oposició a un claustre molt més conservador³⁸.

En aquesta cursa per aconseguir l'acord entre Govern i Generalitat els nous Estatuts van eliminar el títol III, referent a la missió social de la universitat, i introduïren noves proves d'ingrés a les Facultats. Aquests canvis no afectaren al dia a dia de la Universitat que va continuar el procés de reforma endegat a la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia, que ara s'estendria a la resta de Facultats, però en la seva concepció van representar "un retrocés en relació al projecte del 1931"³⁹.

Un cop aprovat l'Estatut universitari i després de múltiples negociacions a diferents bandes, la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia va endegar, aquell mateix curs 1933-34, els Estudis Universitaris per a Obrers. Els principal impulsor d'aquests estudis i l'ànima del projecte va ser el dramaturg, poeta i novel·lista Ambrosi Carrión que sempre va comptar amb l'inestimable ajuda d'en Pere Bosch-Gimpera, primer com a Degà de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia i després com a Rector, i d'en Pompeu Fabra. La figura de l'Ambrosi Carrión va ser transcendental en l'organització d'aquests Estudis perquè a més de ser professor de literatura de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia va ser president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, entre el 1932 i el 1933, la qual cosa va facilitar l'entesa entre totes dues parts per portar endavant el projecte dels Estudis Universitaris per a Obrers.

³⁸ De fet, la figura del Patronat de la Universitat no existia en els projectes del 1919 i 1931, tot i que en ell es concentra el caràcter autònom de la nova universitat. El Patronat era qui decidia el nomenament del professorat, l'aprovació dels pressupostos, les possibles modificacions de l'Estatut, l'aprovació dels Plans d'Estudi proposats per cada Facultat, etc.

³⁹ Veieu: Ribas i Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...* p. 77.

En una carta, del 16 d'octubre del 1933, signada per en Pere Bosch-Gimpera i l'Ambrosi Carrión, en qualitat de Vicepresident i Secretari, respectivament, del Comitè d'Estudis Universitaris per a Obrers al Patronat de la Universitat llegim com van anar les negociacions a tres bandes (Generalitat, Universitat i Ateneus) que van fer possible l'organització dels Estudis Universitaris per a Obrers: "La Facultat de Filosofia havia estudiat d'acord amb el Sr. Rector, el Consell de Cultura de la Generalitat i la Comissió de Cultura de l'Ajuntament, les representacions escolars i les entitats culturals obreres, la creació d'uns estudis universitaris per obrers sense caràcter acadèmic ni professional i amb la finalitat de difondre aquella cultura superior que tot ciutadà deu posseir per tal de sentir-se solidari dels valors de la cultura humana.

Aquests estudis havien cristal·litzat en la constitució d'un Comitè d'Estudis Universitaris per a Obrers, format per les personalitats següents: Sr. Rector de la Universitat: Jaume Serra Hunter, president; Sr. Degà de la Facultat de Filosofia i Lletres: Pere Bosch-Gimpera, vicepresident; Delegat del Consell de Cultura de la Generalitat, Dr. Joaquim Balcells; Sr. Delegat del Consell de Treball de la Generalitat; Delegat de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, Dr. Joaquim Xirau; Sr. Delegat de l'Ateneu enciclopèdic, Sr. Delegat de l'Ateneu Polytechnicum; Sr. Delegat del Centre Autonomista de Dependents; Sr. Delegat de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya; Sr. Delegat de la Federació Obrera Cultural; Sr. Delegat de l'Associació Professional d'Estudiants de Filosofia i Lletres; Sr. Delegat del alumnes d'Estudis Universitaris per a obrers i Sr. Secretari General, Ambrosi Carrión⁴⁰.

Segons s'explica en aquesta mateixa carta, amb l'aprovació de l'Estatut universitari el setembre del 1933, el conseller de Cultura de la Generalitat, previ informe del Consell de Cultura, havia concedit una subvenció al Comitè d'Estudis Universitaris per a Obrers per a iniciar aquests estudis aquell mateix curs. El propòsit d'aquesta carta era, com podem llegir a continuació, instar al Patronat perquè donés llum verda a la posada en marxa dels Estudis Universitaris per a Obrers.

"Havent aprovat la Facultat de Filosofia i Lletres entre les seves finalitats la de la difusió de la cultura, especialment entre els obrers i responnent

⁴⁰ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers.

així a l'orientació del nostre comitè, que es forma per iniciativa de la Facultat, entenem que en el moment en què el Patronat està articulant la nova Universitat, caldrà donar estat oficial a la nostra iniciativa i adaptar-la a l'acompliment de la finalitat exposada. És per això que ho posem en coneixement del Patronat, que rebrà de la Generalitat la subvenció esmentada per a poder procedir a l'organització d'aquests estudis, el començament del qual es de gran urgència".

Per promoure aquests nous Estudis la Facultat va editar un fullet, que després seria recollit en l'anuari de la Universitat d'aquell any, en que s'explicava tot el que feia referència a aquests nous estudis:

"La Universitat de Barcelona, per iniciativa de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia i de l'Associació Professional dels seus estudiants, i responen a la renovació que en aquests moments té lloc en totes les manifestacions de la cultura, tant en la forma com en l'esperit, ha cregut que la seva missió no seria completa si no obrís les seves portes per oferir les seves disciplines a tots els estaments socials, i més concretament a aquells que, per circumstàncies especials de la vida o la seva voluntat, no trobaven la manera de satisfer aquella necessitat de cultura imprescindible a l'ésser humà per a intervenir en la vida col·lectiva, amb tots els coneixements i preparació que demana l'actualitat.

És per aquest motiu que uns quants elements universitaris, col·laborant amb els representants de les més destacades entitats culturals obreres i populars, han creat aquests "Estudis Universitaris per a Obrers", que, si bé s'inicien d'una manera senzilla, ja vénen, en espera del seu desenvolupament futur, a reparar una injustícia i a donar lloc a què tots aquells obrers que sentin un afany de cultura puguin anar-la a cercar a redós de la nova Universitat que s'obre per a tots i totes.

No són pas aquests estudis una manera fàcil i, per tant, falsa d'adquirir amb un mínim d'esforç un títol acadèmic, perquè això ni poden voler-ho els obrers conscients de la seva pròpia dignitat i responsabilitat, ni la Universitat no pot avalar mai un concepte que no seria altra cosa que el seu desprestigi. Es tracta únicament de difondre entre els estaments populars, de posar a l'abast de tothom els elements de cultura superior que ha de posseir qualsevol ciutadà per a sentir-se solidari dels valors essencials de la vida pública quan sigui cridat a servir els interessos morals i materials de la col·lectivitat.

És, doncs, amb aquest sentit que es creen aquests Estudis, que aniran ampliant-se a mesura que les circumstàncies ho exigeixin, responent sempre a un alt sentit humà. I al mateix temps el Consell organitzador estudiarà i cercarà les fórmules (ja hi ha treballs en aquest sentit) perquè els alumnes capacitats, però sense mitjans econòmics, puguin cursar dignament els ensenyaments secundaris i les disciplines superiors i arribar a l'obtenció dels títols oficials⁴¹.

En aquest mateix fullet s'explica que el curs durarà el mateix temps que el curs normal de la Facultat de Filosofia i Lletres i estarà regit pel Calendari Escolar de la mateixa Facultat; que la inauguració del curs serà el 15 de novembre i que la matrícula es tancarà en el mateix moment de començar les classes. El curs es va estructurar en base a un seguit de matèries molt variades, impartides pel professorat de la Facultat, que pretenia dotar als obrers que es matricuessin d'una cultura general sobre aquestes disciplines. El programa era, de fet, una simplificació del que oferia la mateixa Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia que en aquells anys es va caracteritzar per incloure en els seus estudis disciplines molt variades que, fins aquell moment, corresponien exclusivament a d'altres Facultats o no eren contemplades per la Universitat oficial.

Les assignatures i el professorat d'aquell primer curs 1933-34 van ser els següents:

- Llengua catalana: Jaume Aimà.
- Història General: Enric Bagué.
- Història de l'Art: Josep Maria Balcells.
- Història de la literatura: Ambrosi Carrión.
- Biologia: Leandre Cervera i Astor.
- Física i Química: Antoni Colomer.
- Ciències Naturals: Francesc García del Cid.
- Higiene i profilaxis social: Josep Maria Girona.
- Història de la cultura: Lluís Pericot García.
- Matemàtiques: Joan Ras Claravalls.
- Filosofia: Jaume Serra Hunter.
- Geografia: Jaume Vicens.
- Introducció a la Filosofia: Joaquim Xirau.
- Les bases d'un nou ordre jurídic: Josep Xirau.

⁴¹ Fons DU del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República. Carpeta: Estudis Universitaris per a Obrers.

El retard amb què van començar aquests estudis i l'experiència que es tenia del seu funcionament als Ateneus va permetre al Comitè preparar un curs d'ampliació per al curs següent (1934-35) que es va publicar juntament amb el programa d'assignatures del primer curs. A diferència del curs ordinari, el curs d'ampliació es dividia en matèries que duraven un sol trimestre i matèries de dos trimestres, que s'impartien un cop la setmana. Aquest curs d'ampliació comptaria amb les matèries i el professorat següent:

- Matemàtiques (curs complert): Dr. Joan Ras.
- Geografia física de Catalunya (dos trimestres): Dr. Marcel Chevalier.
- Lletres clàssiques (un trimestre): Dr. Ambrosi Carrión.
- Literatura moderna (un trimestre): Dr. Ambrosi Carrión.
- Literatura catalana (un trimestre): Dr. Ambrosi Carrión.
- Llengua catalana (curs complet tres dies per setmana): no tenia professor establert.
- Història de l'art català (un trimestre): Dr. Josep M. Balcells.
- Municipalisme (un trimestre): Dr. Josep M. Pi Sunyer.
- Esquema de l'economia moderna (un trimestre): Dr. A. Moles Caubet.
- Química (25 lliçons): Dr. A. Garcia Banús.
- El problema polític de l'Estat modern (un trimestre): Dr. Josep Xirau.
- Física (curs complert): Dr. Antoni Colomer.
- Geografia humana i econòmica (dos trimestres): Dr. Angel Rubio.
- Les èpoques primitives de la humanitat (un trimestre): Dr. Jaume Vicens.
- Les revolucions espirituals, econòmiques i socials del segle XIX (un trimestre): Dr. Jaume Vicens.

Per facilitar el seguiment del curs als obrers que es matriculessin es va establir que les proves o exàmens acordats pel professorat no serien obligatoris, sinó voluntaris. Tots aquells que no se sotmetessin a les proves podrien sol·licitar, en finalitzar el curs, un certificat d'assistència que els seria concedit, previ informe del professor. En canvi, els obrers que voluntàriament se sotmetessin a les proves rebrien un certificat universitari d'aprofitament.

Tenint en compte l'estatus laboral dels estudiants d'aquests cursos el Comitè va establir que els alumnes podrien matricular-se lliurement de les

matèries que volguessin. Una matrícula global del curs ordinari que comprenia la realització de tres matèries costava 20 pessetes, però si l'alumne preferia matricular-se només d'una o dues matèries la matrícula per assignatura era de 10 pessetes.

Les condicions del curs d'ampliació eren molt similars i deixaven l'alumne llibertat per matricular-se de les assignatures que volgués. Les matèries d'un sol trimestre costaven cinc pessetes i les de dos trimestres set pessetes i 50 cèntims, però si l'alumne es matriculava de tres matèries el preu del curs global es reduïa a deu pessetes. L'única excepció era el curs de Química impartit pel Dr. A. Garcia Banús, que constava de vint-i-cinc lliçons i tenia un preu especial de 10 pessetes.

Finalment, el Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers va organitzar un curs especial de català que durava tres trimestres i que costava 15 pessetes.

En aquell mateix tríptic inicial s'anunciava que el Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers "ha començat els treballs per a la fundació d'una beca popular amb el nom de Rafael Campalans. L'import d'aquesta beca serà reunit per subscripció entre professors, intel·lectuals, estudiants i obrers, i serà atorgada sempre a un obrer per tal de facilitar-li els estudis superiors i la consecució d'un títol universitari".

La ingent tasca d'organització dels Estudis Universitaris per a Obrers realitzada pel Secretari General dels Estudis, Ambrosi Carrión, va comptar amb l'inestimable ajuda del petit grup de persones que composaven el personal administratiu i subaltern dels Estudis i que, tot i rebre un sou més aviat escàs, es van donar en cos i ànima al projecte. La Carme de Romero, bibliotecària, cobrava 100 pessetes mensuals; en Francesc Faura, Oficial de Secretaria, tenia un sou de 100 pessetes mensuals i en Joaquim Iáñez, Ordenança, cobrava 75 pessetes al mes. L'Ambrosi Carrión rebia un sou de 200 pessetes mensuals pel càrrec de Secretari General, al qual calia sumar 200 pessetes més per matèria impartida, que era el sou que rebien la resta del professorat d'aquell primer curs.

Com podem comprovar el professorat que impartia aquests cursos era molt divers. Alguns professors van anar canviant en els cursos següents i sobretot amb l'inici de la guerra, però sempre es va mantenir un bloc compacte de professors disposats a impartir aquests Estudis. Aquesta disponibilitat

del professorat i el suport, tant del Patronat universitari com del Consell de Cultura de la Generalitat, van permetre al Comitè dels Estudis superar moments molt difícils com la suspensió dels Estudis, arran de la suspensió de l'autonomia universitària d'octubre del 1934 o l'inici de la guerra, i possibilitarà que passades aquestes conjuntures adverses es tornin a iniciar els cursos programats.

No entrarem a analitzar la biografia acadèmica i política del professorat dels Estudis perquè en aquest petit estudi no disposem del temps ni de l'espai necessari per fer-ho. Tot i així, ens agradaria apuntar algunes qüestions. La majoria del professorat d'aquests Estudis pertany al que s'ha anomenat la generació post-noucentista que encapçala el dinamisme cultural de la dècada dels trenta, i que "es caracteritzà pel fet de sostenir posicions socials avançades, a la vegada que defensa una moralització de les virtuts públiques i una popularització de la cultura"⁴². La gran majoria d'aquests homes va patir l'exili o la repressió del règim franquista, a partir del 1939, que no els va perdonar mai la seva voluntat d'apropar la cultura i la ciència al poble. Alguns d'ells van morir poc després de la guerra, altres van continuar la seva ingent obra educadora, científica i cultural a d'altres països i van rebre per aquesta tasca un reconeixement que, difícilment, han trobat a casa nostra. Uns pocs, en canvi, menys significats políticament, van decidir continuar a Barcelona després de la guerra. Una decisió que els va obligar a passar pel procés depurador franquista i que els va apartar del món universitari durant un temps, més o menys llarg segons els casos, abans de poder reintegrar-se a la universitat. Aquest és el cas conegut, per exemple, d'en Jaume Vicens Vives⁴³. Hi ha també algun cas especial, com el del professor Francesc García del Cid, que no sembla haver patit les conseqüències del procés depurador de la postguerra, ja que es va integrar molt ràpidament en el nou Consell Superior d'Investigacions Científiques creat pel règim franquista, on va fundar l'Institut de Biologia Aplicada. O el del professor Lluís Pericot, que va continuar impartint classes a la Universitat de Barcelona després de la guerra i que va mantenir una

⁴² Veieu: Vilanou, Conrad, *Joaquim Xirau (1895-1946) Quan la filosofia esdevé pedagogia*. Quaderns de Mercadal, 1. Universitat de Girona. 2001. p. 35.

⁴³ Veieu: Muñoz i Lloret, Josep M^e, *Jaume Vicens i Vives (1910-1960): una biografia intel·lectual*. Ed. 62. Barcelona. 1997

interessant correspondència amb molts dels companys i amics universitaris exiliats durant aquells anys⁴⁴.

Resulta realment difícil, a falta d'un estudi més profund, conèixer com va desenvolupar-se el dia a dia dels Estudis Universitaris per a Obrers de la UB Autònoma. El poc que sabem ens indica que aquell primer curs 1933-34 va ser l'únic que es va impartir sencer i amb una certa normalitat acadèmica. En aquest sentit, la victòria de les dretes en les eleccions governamentals de novembre de 1933 no sembla haver afectat la realització dels Estudis. Tot i així, tant des de dins com des de fora de la universitat, els opositors a la política del Patronat van atacar ferotgement els Estudis Universitaris per a Obres i el seu Comitè per considerar-lo una mostra de la tendència socialitzant del Patronat⁴⁵. Els grups més exaltats van proclamar en les seves crítiques que "les espardenyas dels obrers mai trepitjarien el terra de la Universitat"⁴⁶ i, en certa manera, van tenir raó perquè els obrers es van presentar a les classes dels Estudis, que s'impartien en horari de nit, amb sabates i vestits de diumenge.

⁴⁴ Veieu: Fullola, Josep Maria; Gracia, Francisco i Vilanova, Francesc, *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)* Universitat de Barcelona. 2003.

⁴⁵ Durant aquell curs quaranta-dos catedràtics van dirigir una carta al Patronat en contra de les reformes. Citat per: Pi i Sunyer, August, "Els Congressos universitaris i l'autonomia" Dins: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona organitzades per l'Associació professional d'estudiants de Dret i donades a l'Ateneu barcelonès*. Barcelona. 1935. p. 33-60.

⁴⁶ Veieu: Navarro i Costabella, J. *La Universitat de Catalunya*. Barcelona. 1937. En aquesta obra s'afirma que els opositors al Patronat "proclamaven que a la Universitat no hi volien espardenyas. Per a aquella gent, la cultura radicava en el calçat". Citat per: Ribas Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...* p. 88.

3. Els fets d'octubre del 1934 i la suspensió dels Estudis Universitaris per a Obrers

Quan tot estava preparat per a l'inici del segon curs (1934-35) dels Estudis Universitaris per a Obrers a la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia, en què a més del curs ordinari havia de posar-se en marxa el curs d'ampliació programat, la detenció i empresonament d'alguns membres del Patronat de la UB Autònoma, arran dels coneguts fets d'octubre del 1934, va trencar aquesta continuïtat, juntament amb tot el pla de reformes endegat pel Patronat i l'obra de la Generalitat de Catalunya, el qual incloïa la posada en marxa del batxillerat nocturn per a obrers i un nou pla de beques, aquella mateixa tardor⁴⁷.

Un decret del primer de novembre del 1934 declarava dissolt el Patronat de la UB Autònoma i deixava la universitat en mans d'un Comissariat presidit pel catedràtic de la Universitat d'Oviedo i subsecretari del Mi-

⁴⁷ Segons explica el mateix Pere Bosch-Gimpera "aprofitant els fets d'octubre del 1934, durant els quals alguns membres del Patronat havien estat invitats a escoltar el discurs del president Companys des d'un despatx de la Generalitat, foren denunciats per haver participat en la «subversió». Això motivà escorcolls a la Universitat buscant armes que naturalment no existien, la suspensió del rector i del Patronat de les seves funcions i la substitució per una Comissaria". Els membres del Patronat empresonats i acusats de rebel·lió militar sobre la base d'acusacions falses, juntament amb el govern de la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona, van ser en Pompeu Fabra, l'Antoni Trias, en Josep Xirau i en Pere Bosch-Gimpera. Veieu: Bosch-Gimpera, Pere, *La Universitat i Catalunya ...* p. 59-60. En aquestes mateixes pàgines Pere Bosch-Gimpera explica quines van ser les proves falses presentades al sumari.

nisteri d'Instrucció Pública del govern radical-cedista dirigit per en Lerroux, en Ramón Prieto Bances. A aquest Comissariat no només se li va encarregar la direcció de la Universitat de Barcelona en substitució del Patronat i altres organismes universitaris com el Claustre o les Juntes de Facultat, que tampoc es va poder reunir, sinó que va assumir un control complet del sistema educatiu català a través dels Consells Regionals de primer i segon ensenyament de Catalunya⁴⁸. A la irregularitat que suposa la suspensió del Patronat pel fet que alguns dels seus membres hagin estat detinguts, cal sumar-hi el fet que el decret d'Autonomia universitària no va ser mai suspès.

Mesos abans, un decret del 13 de juny del 1934 aprovat pel govern Lerroux a proposta del Ministeri d'Instrucció Pública, dirigit per en Salvador de Madariaga, havia creat una oficina per als serveis d'ensenyament de Catalunya que tenia per missió assegurar que aquests "se colocasen dentro de las leyes fundamentales de la República" i aturar les reformes educatives endegades des de la Generalitat. Els fets d'octubre del 1934 van donar al nou govern radical-cedista, format aquell mes, l'excusa perfecta per aturar el projecte educatiu reformista de la Generalitat i l'autonomia de la Universitat de Barcelona. El decret de l'1 de novembre del 1934, pel qual se suspenia el Patronat, explicava clarament quins eren aquests motius: "Al amparo de los preceptos que la Constitución y el Estatuto conceden a Cataluña nacieron organismos y se cedieron funciones por el Estado que rebasan los límites de la ley".

La substitució del Patronat pel nou Comissariat presidit per en Prieto Bances va suposar que tots els projectes de reforma o educatius endegats per aquest, com els Estudis Universitaris per a Obrers, fossin suspesos, amb la clara intenció de retornar a la situació prèvia a l'inici de la reforma. L'inici del curs es va retardar diversos mesos; la política de beques de la

⁴⁸ En Ramón Prieto Bances va presentar la seva dimissió del càrrec de Comissari el 22 de gener del 1935. Un mes després, va ser substituït per en José Vicente Álvarez Rodríguez Villamil, que ocupà el càrrec fins a l'octubre. El darrers mesos del 1935 el Comissariat va estar dirigit per en Salvador Martínez Moya, però aquest també va dimitir. Aleshores, el ministre d'Instrucció Pública va tornar a proposar a en Prieto Bances la direcció del Comissariat, però aquest es negà a acceptar el càrrec. Segons explica en Jaume Claret en el seu estudi sobre la repressió franquista a la Universitat catalana "aquesta actuació independent li suposà haver de passar més dificultats de les previstes durant la depuració". Veieu: Claret Miranda, Jaume, *La repressió franquista a la Universitat Catalana*. Eumo. Vic. 2003. p. 38-39.

Generalitat va ser suspesa⁴⁹; les Facultats van perdre la seva autonomia i nous Plans d'Estudis van ser imposats des del Ministeri; els òrgans de govern de la Universitat no van poder reunir-se; es van tancar els locals dels estudiants a les diferents Facultats i es va suspendre de sou tot el personal nomenat pel Patronat, ja fossin professors, personal administratiu o subaltern⁵⁰.

Aquesta darrera mesura va amenaçar seriosament el funcionament del curs 1934-35, però tant el professorat com el personal d'administració i subaltern afectat van oferir voluntàriament els seus serveis a la Universitat i van continuar treballant sense percebre el seu sou. Dins d'aquest grup, d'unes cent persones, es trobava una part del professorat dels Estudis Universitaris per a Obrers, així com el personal d'administració i serveis del Comitè dels Estudis, que van deixar de percebre el seu sou per aquests conceptes.

Malgrat aquests impediments, els organitzadors dels Estudis Universitaris per a Obrers van lluitar per no perdre aquell segon curs i impartir les assignatures programades fora de la Universitat. Però la repressió governamental iniciada arran dels fets d'octubre també va afectar molt durament el moviment obrer català i els Ateneus obrers van ser clausurats i les seves activitats educatives es van veure interrompudes. L'Ateneu Enciclòpedic, un dels que més fermament havia defensat la creació dels Estudis Universitaris per a Obrers, va ser clausurat temporalment i no va poder reprendre la seva activitat normal fins al 15 d'octubre del 1935, en què es va aixecar la clausura de la seva sala d'actes, secretaria i biblioteca⁵¹. Per tant, no era possible la continuació dels Estudis Universitaris per a Obrers, durant aquell curs 1934-35, a la seu dels Ateneus.

⁴⁹ El 4 d'octubre del 1934 el Parlament de Catalunya havia aprovat una llei de beques que creava cent beques universitàries de 2.000 pessetes per unitat i curs, a càrrec de l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar que, tot i la seva insuficiència, tampoc va poder ser aplicada.

⁵⁰ Segons l'Albert Ribas, el 50 per cent de la consignació que la Generalitat a la UB Autònoma es destinava al pagament dels salaris del nou personal contractat pel Patronat. Un personal compost per un centenar de persones que, en bona mesura, eren la base sobre la que se sostenia la reforma universitària. Veieu: Ribas i Massana, Albert, *La Universitat de Barcelona Autònoma* ... p. 89.

⁵¹ Veieu: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona* ... p. 105. A Astúries "después de los sucesos de octubre de 1934, la fuerza pública quema los libros de las bibliotecas de los Ateneos. Parecida suerte corrieron las bibliotecas de las «Casas del Pueblo», o de Sindicatos como el de los Ferrovianos del Norte, que poseían más de cuatro mil volúmenes".

La solució va venir de mans dels estudiants de la Universitat, concretament de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) que va posar tots els mitjans per organitzar una versió trimestral i resumida d'aquell segon curs dels Estudis Universitaris per a Obrers a la Unió d'Estudiants. Com podem veure a continuació, les matèries i el professorat que va impartir aquell segon curs era, pràcticament, el mateix del curs anterior. Tòt i així, hi havia algunes absències destacades, com la d'en Vicens Vives, però aquestes es van suplir amb la participació de personalitats com en Pere Bosch-Gimpera o en Josep M. Pi i Sunyer, jurista i Secretari de l'Ajuntament de Barcelona, dirigit fins a aquell mes d'octubre per un altre Pi i Sunyer, en Carles⁵². La diferència més gran és que per a la realització d'aquest nou curs el professorat no rebria cap mena de remuneració econòmica de la universitat.

- Història de la cultura: Lluís Pericot.
- Història de l'art: Josep M. Balcells.
- Geografia física de Catalunya: Manuel Chevalier.
- Biologia: Leandre Cervera
- Dret: Josep Xirau
- Geografia: Àngel Rubio
- Filosofia: Joaquim Xirau i Jaume Serra Hunter
- Història de la literatura: A. Carrión
- Matemàtiques: Joan Ras
- Química i Física: Antoni Colomer
- Municipalisme: Josep M. Pi i Sunyer
- Les èpoques primitives de la Humanitat: Pere Bosch-Gimpera⁵³
- Llengua catalana: Jaume Aimà.

Segons explica en Pere Bosch-Gimpera, la supressió del Patronat i la política antirreformista aplicada pel nou Comissariat va despertar enormes crítiques entre l'opinió pública catalana que es van veure reflectides a la premsa de Barcelona. Aquest fet va impulsar novament els estudiants, en aquest cas l'Associació Professional d'Estudiants de Dret, a organitzar una sèrie de con-

⁵² En Pere Bosch-Gimpera i els altres membres del Patronat van ser alliberats en poc temps, però la seva situació continua sent molt delicada. Segons en Pere Bosch-Gimpera "ens alliberaren sobreseient la causa provisionalment, sense dubte per no reposar-nos als nostres càrrecs". Veieu. Bosch-Gimpera, Pere, *La Universitat i Catalunya ...* p. 59.

⁵³ Totes les matèries s'impartien dos cops la setmana en horari nocturn, a excepció de les assignatures dels professors Josep M. Pi i Sunyer i Pere Bosch-Gimpera que s'impartien un cop la setmana.

ferències a l'Ateneu barcelonès amb la intenció de reivindicar la tasca desenvolupada per la UB Autònoma en els darrers cursos, en la que hi van participar alguns membres del destituït Patronat com: Pompeu Fabra, August Pi i Sunyer i Josep Xirau i personalitats de la cultura catalana com: Josep Puig i Cadafalch, Joan Estelrich, Pere Coromines i M. Serra i Moret⁵⁴.

El desmantellament de l'obra del Patronat va continuar fins a les eleccions de febrer del 1936, de manera que en iniciar-se el curs 1935-36 tot seguia igual a la Universitat de Barcelona i els Estudis Universitaris per a Obrers continuaven estant prohibits a la Universitat. Però tal i com va passar el curs anterior, els membres del Comitè dels Estudis, amb l'Ambrosi Carrión al capdavant, van buscar alternatives per realitzar aquell nou curs en una altra seu. Val a dir que, en tot moment, el Comitè va comptar amb el suport i la predisposició del professorat de la Universitat per continuar els cursos. L'octubre del 1935 es van aixecar les darreres restriccions que tenien els Ateneus obrers de Barcelona a les seves activitats, de manera que els Estudis Universitaris per a Obrers van trobar refugi provisional en una de les institucions que més havia fet per impulsar la seva creació, l'Ateneu Polytechnium. En aquesta ocasió, el suport als Estudis no va venir de la FNEC, sinó de l'Associació Universitària Obrera, la qual tindrà un paper destacat en l'organització dels Estudis, fins al 1939.

Les classes del nou curs 1935-36 van començar al Polytechnium a l'octubre i, aquest cop, a més del curs general es va iniciar també el programat curs d'ampliació, com es pot veure:

Curs General.

- Història de la cultura: Lluís Pericot.
- Història de l'art: J. M. Balcells.
- Biologia: L. Cervera.
- Geografia: A. Rubio.
- Història general: Josep L. Asián.
- Filosofia: entre Jaume Serra Hunter i Joaquim Xirau.
- Història de la literatura: Ambrosi Carrión.
- Legislació obrera: A. Moles Caubet.
- Dret: Josep Xirau.

⁵⁴ Aquestes conferències serien publicades per la Universitat de Barcelona l'any 1935 sota el títol: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret i donades a l'Ateneu Barcelonès.*

Curs d'Ampliació:

- Matemàtiques (curs complet): Joan Ras.
- Física i química (curs complet): Antoni Colomer.
- Esquema de l'Economia moderna (un trimestre): Dr. A. Moles Caubet.
- Lletres clàssiques (un trimestre): Dr. Ambrosi Carrión.
- Llengua catalana (Curs complet): Jaume Aimà.
- Les èpoques primitives de la humanitat (un trimestre): P. Bosch-Gimpera.
- Literatura Moderna (un trimestre): A. Carrión.
- Els problemes mèdic-socials (un trimestre): Josep Maria Girona
- 3er trimestre Geografia Humana i econòmica (un trimestre): Àngel Rubio
- 3er trimestre Geografia física de Catalunya (un trimestre, tres lliçons setmanals): Marcel Chevalier.
- 3er trimestre Literatura catalana (un trimestre): A. Carrión.
- 3er trimestre història de l'art (un trimestre): J. M. Balcells.
- 3er trimestre Municipalisme (un trimestre): J. Maria Pi Sunyer
- 3er trimestre Els problemes polítics de l'Estat Modern (un trimestre): Josep Xirau.
- 3er trimestre Les revolucions espirituals, econòmiques i socials del segle XIX (un trimestre): no tenia programat cap professor.

Durant els darrers mesos del 1935 l'Ateneu Enciclopèdic Popular va endegar una campanya que va tenir un gran ressò als medis universitaris i culturals en favor de la restitució dels Estudis Universitaris per a Obrers a la Universitat, que es va allargar fins a l'estiu del 1936⁵⁵. Per parlar d'aquesta qüestió van passar per la tribuna de l'Ateneu "diverses personalitats de la cultura i la política, com l'Ambrosi Carrión (president dels Estudis Universitaris per a Obrers), en Victor Colomer (president de l'AEP), en Joaquim Ventalló, l'Antoni Rovira i Virgili, en Pere Bosch-Gimpera i l'alcalde de Barcelona, en Carles Pi i Sunyer⁵⁶". També estaven programades conferències, en un mateix sentit, d'en Jaume Serra Hunter, el diputat A. Maria Sbert i el conseller de Cultura Ventura Gassol que vindrien a l'Enciclopèdic per explicar el nou programa d'educació popular de la Generalitat, però l'intent de cop d'Estat del juliol i l'inici de la guerra van trencar sobtadament el cicle de conferències.

⁵⁵ Segons ens explica en Ferran Aisa en el seu estudi sobre l'Ateneu Enciclopèdic, "a la campanya pro escoles, per la mateixa data, se li va ajuntar una altra campanya per reivindicar els Estudis Universitaris per a Obrers. La vella idea dels fundadors de l'Ateneu estava present en els pressupòsits programàtics dels qui volien fer de l'Enciclopèdic una Universitat Popular". Veieu; Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona ...* p. 177.

⁵⁶ Veieu: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona ...* p. 178-179.

4. La victòria del Front Popular i la restitució dels Estudis Universitaris per a Obrers

Mentre l'Ateneu Enciclopèdic iniciava la seva campanya en favor de la restitució dels Estudis Universitaris per a Obrers, el Ministeri d'Instrucció pública tenia cada vegada més dificultats per mantenir la seva política antirreformista a la Universitat de Barcelona a través del Comissariat. El 18 de desembre del 1935, el tercer Comissari nomenat pel Ministeri d'Instrucció Pública, Salvador Martínez, que només portava dos mesos en el càrrec va presentar la dimissió. El Ministre va tornar a oferir el càrrec a en R. Prieto Bances, el primer Comissari, però aquest es va negar a acceptar l'ofertament. Davant la dificultat de trobar una persona adient per al càrrec, al Ministre no li va quedar més remei que suprimir la figura del Comissari General i nomenar un nou Rector interí per a la UB. El càrrec va recaure, primerament, en el catedràtic de Geometria i degà de Ciències fins a aquell novembre, Josep Mur Ainsa i, després, en el catedràtic d'Otorrinolaringologia Ferran Casadesús.

De cara a les noves eleccions generals de febrer del 1936 el nou Front d'Esquerres, creat pels partits republicans i d'esquerres de Catalunya, va incloure en el seu programa educatiu totes les aspiracions que el govern del primer bienni republicà-socialista (1931-33) havia intentat portar a la pràctica. Els Ateneus obrers de Barcelona es van adherir a aquest programa que, en el seu punt vuitè, prometia "poner todos los medios necesarios

para que la juventud obrera y, en general, los estudiantes más capaces pudieran acceder a la enseñanza media i superior⁵⁷.

Finalment, el 16 de febrer del 1936 les eleccions generals van donar una ajustada victòria al Front Popular. Només uns dies després, el 24 de febrer (*Gaceta* del 25), el nou govern va decretar la derogació de l'article 2 del decret del primer de novembre del 1934 i va restituir en les seves funcions el Patronat de la Universitat de Barcelona⁵⁸. Un parell de dies abans, concretament el 22 de febrer, el restituit rector de la UB, Pere Bosch-Gimpera, va enviar una carta al Secretari General del Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers, Ambrosi Carrión, informant-lo que "restablerta la normalitat legal universitària, plau-me comunicar-vos que res s'oposa a la continuació dels Cursos Universitaris per a Obrers, en l'edifici universitari i en la forma com havien vingut funcionant abans⁵⁹...". La restitució dels Estudis Universitaris per a Obrers va ser la primera mesura que en Pere Bosch-Gimpera va prendre en tornar al càrrec de Rector, la qual cosa demostra la seva implicació amb aquests Estudis, un fet que les organitzacions obreres tindran molt en compte a partir del 18 de juliol del 1936.

Una altra carta del Rector a l'Associació Universitària Obrera, del mateix dia, ens informa que els treballs d'organització d'un nou curs dels Estudis Universitaris per a Obrers a la UB estaven molt avançats gràcies al suport que, durant la seva supressió, havien demostrat tant els Ateneus obrers de la ciutat com les associacions i sindicats d'estudiants de la Universitat. En aquesta carta, en Pere Bosch-Gimpera notificava a l'Associació Universitària Obrera que havia comunicat al Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers que aquests "poden reintegrar-se immediatament a la Universitat i reprendre les classes el primer dia feiner ... M'hes plagut comunicar-vos-

⁵⁷ En Manuel de Puelles Benítez resumeix així el programa educatiu del Front Popular: "Se recordaba el precepto constitucional de que la educación y la cultura eran atributos indeclinables del Estado y se recogían como puntos concretos la recuperación del ritmo inicial de las construcciones escolares, el control de la enseñanza privada, el impulso de la enseñanza media y profesional, la concentración de la enseñanza universitaria para obtener un rendimiento óptimo, el desarrollo de los principios autonómicos de la Constitución y la promesa de poner todos los medios necesarios para que la juventud obrera y, en general, los estudiantes más capaces pudieran acceder a la enseñanza media y superior". Veieu: Puelles Benítez, Manuel de, *Educación e ideología en la España contemporánea*. Labor. Barcelona. 1980. p. 345-346.

⁵⁸ Un posterior decret del 21 de març (*Gaceta*, del 22) retornava totes les competències sobre qüestions econòmiques de la UB al Patronat.

⁵⁹ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers.

ho, també, i a la vegada expressar el meu agraïment a l'Entitat que tan dignament presidiu, per la tasca entusiasta i digna del major elogi que heu realitzat per tal de reorganitzar dits Estudis, dels que n'estava orgullosa la Universitat Autònoma⁶⁰".

Una mostra evident del suport que el govern de la Generalitat donava als Estudis Universitaris per a Obrers és la publicació, el 3 de març del 1936, en el diari i òrgan oficial d'ERC, *La Publicitat*, d'un article sobre la seva restitució a la UB Autònoma que s'acompanyava d'una petita entrevista al Secretari General dels Estudis, el Dr. Ambrosi Carrión, en que s'exposen les noves fites que té marcades el Comitè dels Estudis. L'article és el següent:

"Ahir a les 7 de la tarda, es donà a la Universitat la primera classe dels Estudis Universitaris per a obrers, després dels setze mesos (des de novembre 1934) de persecució que ha patit aquesta obra tan apreciada pel Patronat Universitari. L'acte no fou pas destacat per cap solemnitat, sinó que s'hi continuaren les classes que ja s'anaven donant a l'Ateneu Polytechnium. En aquella hora ens trobàvem a la Universitat i conversàrem un moment amb els estudiants obrers; tots es mostraven molt contents de retornar a la Universitat, d'on havien estat foragitats per un "Comisario" d'Ensenyament. També tinguérem ocasió de parlar amb el doctor Carrión, secretari general d'aquests estudis, el qual ens digué així mateix que sentia una gran satisfacció de veure'ls novament radiants a la Universitat, d'on no havien pas d'haver sortit.

-¿Ara deueu impulsar noves obres d'aquest caràcter veritat?- li demanàrem.

-Sí, de moment aquest any ja no hi podem fer res més, pensem donar cursets d'extensió universitària a les comarques i a aquest objecte diversos professors s'hi desplaçaran per tal d'explicar diverses lliçons.

-¿I el batxillerat nocturn per a obrers?

-Ja hem reprès les tasques preparatòries i espero que l'any vinent ja serà una realitat⁶¹".

⁶⁰ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers.

⁶¹ "S'han reintegrat a la Universitat els Estudis Universitaris per a obrers". *La Publicitat*. 3 de març del 1936.

Com veiem, doncs, el Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers tenia la intenció d'expandir els Estudis per les comarques catalanes i estava molt implicat en la creació del batxillerat nocturn per a obrers. De fet, durant tota la seva existència el Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers va realitzar una important tasca de promoció dels programes educatius adreçats al moviment obrer davant de la Conselleria de Cultura de la Generalitat i d'altres organismes educatius com l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar de Catalunya, dirigit per l'Antoni Maria Sbert.

El 9 de maig del 1936, *La Publicitat* tornava a informar que "ha estat anunciat per avui l'àpat organitzat per l'Associació Universitària Obrera, amb motiu de la reincorporació dels Estudis Universitaris per a Obrers a la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest acte que tindrà lloc aquesta nit al mateix bar de la Universitat, ha desvetllat un viu interès. Els obrers que participen d'aquestes tasques acadèmiques volen commemorar tal com es mereix el seu ressorgiment a la vida cultural. De la manera més cordial aquesta nit es reunirà una munió de persones que senten intensament el delit de la cultura, aspiren a una formació científica i que, malgrat les seves adverses possibilitats, poden recollir més o menys el calor espiritual que els inquieta⁶²".

Aquest article no només informa de la restitució dels Estudis Universitaris per a Obrers, sinó que es preocupa per transmetre als lectors obrers garanties que la nova política educativa de la Generalitat farà tot el que estigui a les seves mans, dintre de l'ordenament democràtic establert, per donar un nou impuls a l'educació dels obrers i a la política de beques per a què aquests puguin accedir a l'ensenyament secundari i a la Universitat, tal i com reclamaven les organitzacions obreres: "S'ha dit, encertadament, que amb aquests estudis organitzats pels treballadors no n'hi ha prou. Que cal entrar a la Universitat per la porta gran. Cal, però, recordar primer totes les possibilitats. No és pas que ningú dubti de quin és l'ànim dels actuals dirigents dels destins culturals a Catalunya: és generosa. Hom es preocupa intensament per la major difusió cultural i, sobretot, per tots els estaments socials. Procedir per damunt de tot amb un sentit pregonament democratitzat. Tenim fets remarcables i ben eloqüents, que ens justifiquen plenament la seva posició i el seu enquadrament ben obert de la cultura del poble".

⁶² Veieu: *La Publicitat* del 9 de maig del 1936

Amb el reintegrament dels Estudis Universitaris per a Obrers a la Facultat de Filosofia de la UB l'Ateneu Enciclopèdic no va aturar la campanya en favor de l'accés dels obrers a l'educació secundària i superior, i les conferències de professors universitaris i de personalitats de la cultura catalana a l'Ateneu Enciclopèdic sobre aquestes qüestions van continuar fins a l'esclat de la guerra. El 23 de maig del 1936 el Dr. Joaquim Xirau, Degà de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia, creador del Seminari de pedagogia d'aquella Facultat, professor dels Estudis Universitaris per a Obrers i, sens dubte, un dels màxims representants del sector reformista de la UB va realitzar la seva conferència dins d'aquest cicle sota el títol "la Universitat i l'obrer"⁶³. El 4 de juny va ser el torn de l'alcalde de Barcelona Carles Pi i Sunyer que va titular la seva conferència "El que ensenya 20 anys de conuiu amb els obrers que estudien"⁶⁴.

Molts diaris de Barcelona van recollir en les seves pàgines les conferències de l'Ateneu Politècnic sobre el tema de l'accés dels obrers a la UB Autònoma, creant-se un veritable debat social i polític al voltant d'aquest tema. Segons les diferents forces polítiques i sindicals del moviment obrer i els seus Ateneus el que s'havia fet fins a aquell moment era molt lloable, però calia anar més enllà en la política de beques i solucionar definitivament el problema creat amb la supressió de la figura de l'estudiant lliure. La Generalitat de Catalunya, presidida per en Companys, i el govern del Front Popular eren receptius a aquestes demandes, així com el Patronat de la UB Autònoma, tal i com va explicar el director de l'Ateneu Enciclopèdic, el pedagog Víctor Colomer, al *Full Oficial del dilluns*, el 22 de juny del 1936.

"Confiam en els partits que formen el Front Popular, i després, en l'empenta de les masses populars. Estem segurs que els homes d'Esquerres, i d'una manera especial el senyor Gassol, volen trobar-hi una solució que solucioni; no pas una simulació. Seria una injustícia no aconseguir-ho. Creieu que hi ha res més revoltant que hi hagi joves amb vocació i aptitud per a poder estudiar i no puguin fer-ho perquè no són rics? A més, cal esguardar aquesta qüestió des del punt de vista col·lectiu, de l'interès i la prosperitat de Catalunya. Cal mobilitzar tots els talents perduts en les diferents contrades catalanes, facilitar-los els mitjans d'estudi i que puguin contribuir a augmentar

⁶³ Veieu: *La Publicitat* del 23 de maig del 1936.

⁶⁴ Veieu: *La Humanitat* del 4 de juny del 1936.

la riquesa i la cultura mundials ... tots confiem que a primers de curs hi haurà la solució real que busquem. Sabem que polítics destacats de l'Esquerra i dels altres partits del Front Popular volen posar en pràctica aquesta solució".

Però quina era aquesta solució de la que parlava en Víctor Colomer? Aquesta entrevista la resumeix d'aquesta manera:

"... haurà d'ésser una solució múltiple. Hem de considerar dues fases en la solució del problema: la immediata i la futura. Suposem que es vagi a la selecció d'alumnes amb aptitud i vocació, començant a l'escola i continuant als establiments de segon ensenyament. És clar que llavors, amb una selecció curosa, es podran atendre des de joves els qui, per llur aptitud i vocació, puguin anar als centres culturals superiors. Però, i mentrestant? I els obrers que no han estat atesos i senten aptitud i vocació? Hi haurà un període de sis a deu anys en què s'haurà d'atendre aquests obrers ...

"Les propostes d'en Víctor Colomer per atendre aquests obrers amb vocació es resumeixen en tres punts:

Primera: universitat de nit. Si voleu, ampliació de l'horari de classes fins a les onze de la nit. No seria cap cosa extraordinària si es considera que avui es donen classes a les set i les vuit del vespre ...

Segona: Hi ha certs estudis que no es poden fer a la nit, com per exemple els estudis clínics. No es pot despertar els malalts i amoïnar-los. Els tres primers anys de medicina es fan sense pràctiques clíniques. Per tant, es podrien fer al vespre. Quan haguessin d'anar als hospitals, llavors es necessitarien les beques, i beques per a tots els que es trobessin en aquest cas i ho necessitessin. Si s'ha demostrat talent, vocació i una voluntat de ferro per cursar el batxillerat i els tres primers anys de medicina, el dret a les beques durant la resta dels estudis és indiscutible ...

Tercera: ... Per als de fora de Barcelona que no compten amb mitjans econòmics per a estudiar oficialment seria necessari restablir l'ensenyament lliure, encara que amb garanties d'eficàcia. Se'ls exigiria pràctiques molt serioses ..."

A més de per aquest programa, l'entrevista a en Víctor Colomer també resulta reveladora en dos temes claus de la política reformista del Patronat que havien incidit negativament sobre la política d'obertura de la UB al

conjunt de les classes socials i, especialment, als obrers, com eren: la supressió de la figura dels estudiants lliures i la nova política de beques gestionada per l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar de Catalunya, la qual s'havia demostrat totalment insuficient per garantir l'accés a la universitat de totes les persones amb aptitud i vocació.

La no superació de les barreres socials en l'accés a la Universitat, malgrat l'existència dels Estudis Universitaris per a Obrers i la política d'obertura a la societat del Patronat, obligava els dirigents del moviment obrer, com en Víctor Colomer, a afirmar, categòricament, el que era una realitat, que " La Universitat no està oberta als obrers".

Pel que fa a la supressió de l'ensenyament lliure, en Víctor Colomer afirma que "amb tots els seus defectes, permetia als obrers amb vocació, entusiasme i esperit de sacrifici, cursar més o menys penosament una carrera. Ara això no els és possible, i d'ací la nostra campanya per mirar de trobar una manera de permetre als obrers capacitat d'ingrés a la Universitat".

El 23 de maig d'aquell any, Joaquim Xirau en la seva conferència a l'Ateneu sobre l'obrer i la Universitat ja havia tractat extensament el tema de l'ensenyament lliure, el qual s'havia convertit en una de les principals reivindicacions del moviment obrer al Patronat de la Universitat. Segons en Joaquim Xirau "l'ensenyament anomenat lliure no és ensenyament ni és lliure, sinó que és un producte típic de la celtibèria⁶⁵". Per a en Joaquim Xirau i els membres del Patronat la supressió d'aquesta forma d'ensenyament era una obligació de la reforma pedagògica i aquesta consideració no va canviar tot i les nefastes repercussions que va tenir sobre els estudiants que treballaven i, en especial, sobre els obrers. Segons en Joaquim Xirau "el problema plantejat per la supressió d'aquest ensenyament no és problema que hagi de solucionar el Patronat, sinó que és un problema social la solució del qual és competència d'altres esferes", és a dir, del poder polític, que és qui, en darrera instància, té l'obligació de garantir l'accés de tots els estudiants amb vocació a la Universitat. Per a en Xirau i els membres del Patronat el

⁶⁵ L'ensenyament lliure, suprimit pel Patronat de la UB Autònoma, permetia als estudiants cursar una carrera sense necessitat d'assistir a classe, únicament presentant-se als exàmens, la qual cosa anava en contra de tots els corrents pedagògics moderns i era una de les causes principals del baix nivell d'alguns estudis universitaris.

més important era incrementar la qualitat de l'ensenyament universitari. Això sí, per a ells l'accés dels obrers a les diferents carreres, mitjançant una adequada política de beques, no suposa un impediment a aquesta tasca, sinó tot el contrari, estaven convençuts que la millor manera d'incrementar el to de la universitat era obrint-la a totes les persones capacitades i amb vocació, fossin de la classe social que fossin.

Segons va afirmar el Dr. Joaquim Xirau en la conferència de l'Enciclopèdic "hi ha molts advocats, metges, etc., que tenen un esperit buit, incomparable amb la finor espiritual que demostren determinats obrers. El problema de l'entrada d'aquests a la Universitat s'ha de solucionar pujant el to a la Universitat, i això no és obra de dies sinó d'anys. No s'ha de plantejar com un problema d'una classe que es creu situada en un pla inferior i que demana que li siguin reconeguts uns drets que tan sols tenen uns suposats estaments superiors ... Cal que les intel·ligències que no poden entrar a la Universitat hi entrin, perquè hi portaran un valor tal que farà que la selecció universitària sigui la més alta". La visió dels membres del Patronat sobre aquest problema és, doncs, eminentment pedagògica.

L'alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer, en canvi, era partidari d'una solució a mig camí entre l'increment de les exigències d'assistència a classe i d'implicació en els estudis que propugnava el Patronat per a tots els estudiants universitaris, fossin de la condició social que fossin, i les demandes de la classe obrera de restitució de la figura de l'estudiant lliure, en casos especials. Per a en Carles Pi i Sunyer "la tendència al perllongament de nombrosos cursos dels plans universitaris i les exigències dels deures a l'escolaritat dificulten l'entrada dels alumnes procedents dels estaments treballadors i modestos en les professions universitàries. Sovint és l'extensió de l'esforç el que impedeix la decisió d'emprendre una carrera, és per això que tenim l'esperança que la Universitat de Barcelona sabrà trobar una solució a aquest problema; tenim un gran respecte per la cultura, però no s'ha de confondre aquesta amb l'excessiva rigidesa de les manifestacions rituals". Per a en Carles Pi i Sunyer "no es podia tolerar aquella burla d'ensenyament lliure que arribava fins a l'extrem d'examinar-se un per un altre, però durant cert temps és necessari que existeixi un ensenyament lliure amb garanties".

Els representants del moviment obrer com en Víctor Colomer, en canvi, veien la problemàtica des de la perspectiva dels obrers. Per a en Víctor Co-

lomer "el Patronat va suprimir l'ensenyament lliure. Pedagògicament els homes del Patronat tenien tota la raó. Ara que van oblidar l'aspecte social del problema. Abans el qui tenia aptitud i vocació, i no tenia mitjans econòmics, fent esforços extraordinaris (treballant en una farmàcia, en un despatx o fent de barber) estudiava com podia, i al juny o al setembre es presentava a exàmens com a alumne lliure. D'aquesta manera han pogut estudiar molts obrers. Ara aquest camí està tancat i barrat".

Tot i la política d'obertura de la Universitat a la societat del Patronat la supressió de la figura de l'estudiant lliure s'havia convertit, paradoxalment, en un nou problema en l'accés a les carreres universitàries per a molts estudiants. Segons en Víctor Colomer "l'Associació d'estudiants lliures té cinc-cents quaranta obrers que estudien. A l'Ateneu Enciclopèdic hi ha la Secció d'Estudis Universitaris que té dos-cents trenta afiliats, dels quals quaranta han acabat el batxillerat i els altres l'estan cursant. Per les diferents contrades de Catalunya es troben centenars de casos semblants. Què han de fer tots els centenars que aviat acabaran el batxillerat?". Per a en Víctor Colomer i els dirigents obrers catalans calia posar solució a aquest problema que obligava els obrers que volien estudiar a "seguir un calvari dolorosíssim". Segons en Colomer els obrers "segueixen treballant per a guanyar-se la vida i segueixen estudiant. A més, estalvien tant com poden per a comprar llibres, per a matrícules i per a viatges. Els dies de vacances se'ls reserven per al juny o per al setembre. En arribar aquests mesos surten de Catalunya centenars d'estudiants pobres que van a examinar-se per lliure a les Universitats de Saragossa, València, Múrcia i altres llocs. A més de les despeses de viatge hi ha les de pensió. Passen els dies esperant que els cridin per a ser examinats. A vegades els dies de vacances s'esgoten i no han estat cridats. A més, com que els coneixen de seguida per l'accent, els catedràtics que tenen fòbia per les qüestions de Catalunya els fan bromes punyents i s'acarnissen amb ells. Fixeu-vos la paradoxa dolorosa que suposa el que molts d'aquests xicots han estat fervents defensors de les llibertats de Catalunya i ara hagin de seguir aquest calvari". Aquesta peregrinació d'obriers a d'altres universitats per a examinar-se posava en greu perill tota la política social del Patronat universitari i de la Generalitat, de manera que no és d'estranyar que tots estiguessin d'acord en buscar solucions de cara al curs 1936-37.

A la pregunta de l'entrevistador de com ha pogut arribar-se a aquesta situació, en Víctor Colomer respon que "potser podria explicar-se aquest fet pel que digué Rovira i Virgili en la interessantíssima conferència donada a

l'Ateneu. S'ha tingut massa en compte el punt de vista del catedràtic i s'ha subvaloritzat el de l'alumne i el de la societat".

Tot i la voluntat de trobar una solució, manifestada per totes les parts, el problema era molt complex i topava de front amb un greu problema com era la falta de recursos de la Generalitat per endegar una extensa política de beques, com la que existia a d'altres països europeus. Per a en Víctor Colomer el problema de les beques era una qüestió de números. "Es parla molt de beques. Nosaltres no hi creiem gaire, almenys per ara i com a solució exclusiva. Entre alumnes becaris de batxillerat i de la Universitat n'hi hauria més de dos-cents mil. Comptem amb una mitjana de 3.000 pessetes per beca. Resultaria que es necessitarien més de 6 milions. Avui el consignat ascendeix a 200.000 pessetes. ¿Creieu que la Generalitat podrà donar aquest salt?".

Ens hem aturat a parlar del problema plantejat per la supressió dels estudiants lliures i la política de beques, perquè aquesta va ser una de les qüestions en què el Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers més es va implicar intentant aportar solucions. Per als organitzadors del Estudis Universitaris per a Obrers calia que la UB Autònoma donés un pas més i fos capaç no només d'organitzar uns Estudis per a Obrers, sinó d'incorporar els obrers i les classes mitjanes a les diferents carreres universitàries.

L'1 de juliol del 1936, el Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers va enviar una carta al Patronat de la Universitat, signada pel seu President, Pere Bosch-Gimpera, i el seu Secretari General, Ambrosi Carrión, en què es comunicava que aquest Comitè havia enviat un informe al Conseller de Cultura de la Generalitat i a l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar de Catalunya sobre el problema de les beques universitàries. L'informe, que s'adjuntava amb la carta, és el següent:

"El Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers, reunit amb motiu d'haver retornat a funcionar normalment aquest curs en la nostra Universitat Autònoma, acordà entre altres coses, expressar la seva satisfacció per haver promulgat el Govern de la Generalitat la Llei de Beques Universitàries, car és tal vegada el punt de partida que pot conduir al camí que ens porti a la resolució d'un problema tan vast i tan urgent com és el de la incorporació a la cultura superior d'estaments que fins ara n'estaven allunyats o no podien obtenir-la, sobretot per la manca de mitjans econòmics. Però també al mateix temps que manifesta la seva satisfacció per l'expressada Llei, es veu

en el deure de fer algunes suggerències sobre la forma que es seguirà en el funcionament d'aquestes beques; així com indicar alguns extrems que poden ajudar a resoldre algunes dificultats que, al nostre entendre, no han estat eliminades per la nova llei que comença a regir.

La quantitat que assigna a les Beques la Llei actual, és de dues mil pessetes anuals. Distribuïda aquesta per mesos, resulta 166.66 pessetes. Quantitat avui dia insuficient per al sosteniment d'un home que com a mínim té disset anys. I així insuficient encara si el becari ha de contribuir amb el seu guany a mantenir la família o, quant menys, col·laborar al seu sosteniment. S'ha de comptar també amb el material científic que necessitarà durant els seus estudis. I així resulta que malgrat les bones intencions del legislador, el problema no es resol més que per a aquells que poden comptar amb l'ajut d'uns familiars, o d'altra banda obliga al qui ha obtingut la beca a buscar ingressos per altres mitjans, prenent hores al temps que necessita per a consagrar-se al seus estudis i fent que la beca no respongui a la finalitat per a la què fou creada.

Per tant, aquest Comitè proposa:

Que les beques universitàries creades actualment per la Llei del Parlament de Catalunya, en lloc d'ésser per una quantitat global a l'any siguin integrades per les despeses que es fixin per a matrícules i material i per les subvencions adaptades a l'Escala de sous en la forma que segueix:

- Als 17 anys 150 pessetes mensuals.
- Als 18 anys 175 pessetes mensuals.
- Als 19 anys 200 pessetes mensuals.
- Als 20 anys 225 pessetes mensuals.
- Als 21 anys 250 pessetes mensuals.
- Als 22 anys 275 pessetes mensuals.
- A partir dels 23 anys 300 pessetes mensuals⁶⁶

La implicació que la Comissió dels Estudis Universitaris per a Obrers va demostrar tenir en els problemes d'accés a l'educació que afectaven la classe treballadora, com la millora del programa de beques de la Generalitat o la

⁶⁶ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers. Caixa 4 carpeta 2.

creació d'un batxillerat nocturn, la va convertir en un interlocutor entre la Universitat i la Generalitat, d'una banda, i els Ateneus Obrers, d'una altra. Gràcies a això, avui podem conèixer amb més deteniment el programa de reformes que el govern del Front Popular, la Generalitat i la UB Autònoma pretenien endegar, durant el curs 1936-37, per intentar posar solució a aquests problemes. El nou paquet de mesures va ser concebut conjuntament per la Universitat de Barcelona, el Consell de Segon ensenyament de Catalunya i la Generalitat de Catalunya, i va ser conegut com a Pla General de Cultura Obrera. Segons aquest Pla

"Los Estudios Universitarios para obreros forman parte del Plan General para la Cultura Obrera, concebido de acuerdo con la universidad, el Consejo de Segunda Enseñanza y la Generalitat.

Partiendo de la concepción democrática del Estado y de la cultura, y de la necesidad de que ésta contribuya a formar las selecciones intelectuales de la nación, destacando orgánicamente sus valores, lejos de toda idea de clase o de privilegio y, a la vez, de la necesidad de que todas las clases sociales y todas las profesiones, incluso las manuales, sean solidarias en unos mismos valores culturales y que todos los ciudadanos puedan llegar a participar de los elementos esenciales de la cultura, en todos sus grados, aunque en forma no profesional, si sus actividades son de otro tipo, se ha concebido la siguiente organización:

1º. Supuesta la instrucción primaria general a todos los ciudadanos, ha de posibilitarse con el tiempo también la generalización de la cultura media, o sea, un Bachillerato que puedan poseer también los que luego no sigan carreras universitarias. Para éstos se organizan estudios de humanidades que sean la base de una cultura de tipo superior y orienten para profundizar personalmente, mediante lecturas, etc., en materias que se supone deben poder conocer todos.

A tales estudios de humanidades corresponden los Estudios Universitarios para Obreros organizados por la Universidad de Barcelona. Para su mayor eficacia y difusión, está proyectado y en vías de realización extender en forma abreviada mediante cursillos y conferencias, siempre obedeciendo a un plan sistemático, estos Estudios a otras poblaciones de Cataluña, donde exista un interés previo, o núcleos importantes obreros, apoyándose en Ateneos, locales e Instituciones similares.

Igualmente está en estudio un plan de difusión cultural mediante conferencias y cursillos por radio.

2°. Los estudios de bachillerato deberían posibilitarse de manera que los alumnos pudiesen cursarlos independientemente de toda preocupación económica. La única solución definitiva mientras no sea posible retener a dichos alumnos durante los años necesarios, dedicados por completo al estudio y actividades educativas, es un amplio sistema de becas.

Mientras esto no sea posible y, como solución transitoria, se había organizado y debían empezar a funcionar en octubre de 1934 estudios de bachillerato nocturnos para obreros, con un plan parecido al de los Institutos-Escuela y en los que debían colaborar los más distinguidos profesores de los Institutos de Barcelona, lo que impidió la disolución del Consejo Regional de 2ª Enseñanza.

3°. Para facilitar el estudio de las profesiones universitarias a todos los capacitados para ello, se pensaba en intensificar la concesión de becas. Además del incremento de las Fundaciones de éstas, el Parlamento catalán había votado 200.000 pesetas para becas universitarias, que debía administrar el Instituto de Acción Social Universitaria de Cataluña⁶⁷.

Fos com fos, aquest nou paquet de mesures reformistes, que ja es va intentar posar en pràctica abans dels fets d'octubre del 1934, no es va poder aplicar tampoc durant el curs 1936-37 per culpa de l'intent de cop d'Estat del 18 de juliol del 1936 que va desembocar en la guerra civil. En aquesta nova conjuntura, tant la política educativa del govern republicà i de la Generalitat com les demandes del moviment obrer prendrien una nova dimensió que intentarem analitzar tot seguit.

⁶⁷ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers.

5. La Universitat Popular i els Estudis Universitaris per a Obrers durant la Guerra Civil

Com és de sobres conegut, la ràpida actuació al carrer de les forces polítiques i sindicals de la classe obrera va impedir que el cop d'Estat del 18 de juliol del 1936 triomfés a Barcelona, igual que va succeir a les principals ciutats catalanes i espanyoles. Aquest fet va propiciar que, gairebé d'un dia per l'altre, les organitzacions obreres esdevinguessin els amos de la situació a Catalunya i tingués lloc una revolució social sense precedents al nostre país que transformà molts aspectes de la vida quotidiana com: les relacions humanes i laborals, l'ètica, l'economia, la cultura i, com no, l'educació. Però la derrota dels colpistes havia dividit el territori espanyol en dues meitats i la intervenció de les potències estrangeres en els afers espanyols va acabar de convertir la greu situació creada en una cruenta guerra civil.

El govern republicà i la Generalitat van anar recuperant progressivament el control de la situació, però el programa de transformació social de les organitzacions obreres va esclatar per tot Catalunya donant lloc a incomptables projectes educatius de caràcter popular. En poc temps, aquests projectes van ser assumits o van passar a integrar-se dins de la nova política educativa de la Generalitat desplegada durant la guerra pel Consell de l'Escola Nova Unificada o el Servei de Cultura del Front. De fet, tan aviat com el 20 de juliol, en què el president Companys va entrevistar-se amb el Comitè Regional de la CNT de Catalunya i els va convèncer per-

què s'incorporessin al Comitè Central de les Milícies Antifeixistes, veritable govern a Catalunya durant aquells primers mesos de revolució.

La ràpida comunió de totes les forces polítiques que defensaven la República va evitar un trencament amb la política educativa del període republicà anterior, però també és cert que aquesta va evolucionar en un sentit molt més social i enfocada cap al foment de la cultura popular.

Poques setmanes després de fracassat el cop d'Estat i en ple mes d'agost, les Joventuts Llibertàries de Barcelona van convocar totes les entitats culturals, polítiques i sindicals de la ciutat dedicades al foment de l'educació popular a la Constitució del Comitè pro Cultura Popular que tindrà com a missió principal la creació d'una Universitat Popular. L'acte, celebrat a l'exseminari confiscat del carrer Balmes-Diputació, fou recollit per algunes publicacions de la ciutat com *Treball*, el 21 d'agost, i va comptar amb l'assistència de: "J. Riquer Palau i J. García Mayo, en representació de les Joventuts Llibertàries; Lluís Fernández i Leda Imbert, per les Joventuts Socialistes Unificades; Ricard Baldó i Josep Pallarol, per la Federació Escolar de Consciències Lliures; el Dr.F.Martí Ibáñez i Sardurní Torra, per l'Associació d'Idealistes Pràctics; doctor Capó i Alfred Badía, per l'Ateneu Enciclopèdic Popular; Andreu Padrós i Simó Ermengol, per l'Ateneu Politècnic; Iglesias i Cortes, pel Col·legi Lliure d'Estudis Contemporanis; Bernard Esparza i Àlvar Pérez, per l'Associació Universitària Obrera; Marià Requiso i David Bover, per l'Ateneu Enciclopèdic Sempre Avant; Arquímedes Gallardo, en representació del Comitè Regional de Joventuts Llibertàries; Amador Franco, per la Federació Local de Joventuts Llibertàries i dos membres en representació del Foment de Cultura Popular⁶⁸".

L'empta d'aquest nou Comitè pro Cultura Popular en què estaven representades totes les tendències educatives obreres, era tan gran que, només tres dies més tard, el Comitè va realitzar al teatre Poliorama un gran acte

⁶⁸ El Comitè Pro Cultura Popular va quedar format per les següents organitzacions: "Ateneu Polytechnicum, Ateneu Enciclopèdic Popular, Ateneu Enciclopèdic «Sempre Avant», Col·legi Lliure d'Estudiants Contemporanis, Foment de Cultura Popular, Associació d'Idealistes Pràctics, Federació Escolar de Consciències Lliures, Joventuts Marxistes Unificades i Joventuts Llibertàries". Veieu: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona ...* p. 183.

en reivindicació de la Universitat Popular⁶⁹. Segons s'explica a diverses publicacions com *La Humanitat* o el *Diari Oficial del Dilluns*, el 24 d'agost: "El teatre es veié ple de gom a gom. A l'escenari hi havia una gran pancarta amb la següent inscripció: "El poble tindrà la seva Universitat". L'acte fou radiat per les emissores de la Generalitat de Catalunya", en aquells moments sota control obrer.

L'acte es va obrir amb les paraules dels representants de les Joventuts Llibertàries. En J. Maria Riquer i Palau, un dels principals impulsors del Comitè i de la idea de crear una Universitat Popular, que va afirmar que "la revolució no és pas destrucció, sinó construcció, i per això es preocupen d'encaminar el nou ordre de coses pels viarans de la cultura popular, exempta de castes i privilegis". El seu discurs es tancà amb una crida a la unió de totes les organitzacions obreres en torn a la nova Universitat Popular: "no ha de fer-se obra sectària, puix que és tota la classe proletària, sense distinció de matisos, que ha de rebre els beneficis de la nova cultura".

A continuació va prendre la paraula el representant de l'Associació Universitària Obrera, Bernard Esparza. Una associació que, com hem vist, havia tingut un paper molt destacat en la creació dels Estudis Universitaris per a Obrers de la UB Autònoma. El discurs de l'Esparza es va centrar en el paper que els intel·lectuals havien de jugar en "la nova societat que s'estava forjant" i va llençar una amenaça afirmant que "si aquells no es posen al costat del proletari i de la Universitat Popular, la classe treballadora els considerarà com a enemics seus".

L'Emília Vaquer, en nom d'una de les organitzacions que representaven l'estament estudiantil, la Federació Estudiantil de Consciències Lliures,

⁶⁹ El Comitè Pro Cultura Popular va nomenar un altre Comitè encarregat de la promoció i gestió de la Universitat Popular que va quedar constituït de la següent manera: en representació de les Joventuts Llibertàries, en J. Riquer Palau i en J. García Mayo; per les Joventuts Socialistes Unificades, en Lluís Fernández i la Leda Imbert; per la Federació Estudiantil de Ciències Lliures, en Ricard Baldó i en Josep Pallarol; per l'Associació d'Idealistes Pràctics, el Dr. Martí Ibàñez i en Sadurní Torra; per l'Ateneu Enciclopèdic Popular, el Dr. Capó i l'Alfredo Badia; per l'Ateneu Politecnium, l'Andrés Padrós i en Simón Armengol; pel Col·legi Lliure d'Estudis Contemporanis, l'Iglesies i Cortés; per l'Associació Universitària Obrera, en Bernard Esparza i l'Álvaro Pérez; per l'Ateneu Enciclopèdic «Sempre Avant», en Mariano Requiso i en David Bover; en representació del Comitè Regional de Joventuts Llibertàries, l'Arquímides Gallardo; per la Federació Local de Joventuts Llibertàries, l'Amador Franco i dos membres en representació de la Cultura Popular.

van criticar durament els privilegis socials que impediien l'accés de la classe treballadora a la cultura i va invitar "totes les entitats obreres a participar en l'obra de renovació cultural que es proposa emprendre la Universitat Popular".

En Gabriel Gapo, per l'Ateneu Enciclopèdic Popular, i en Simó Armengol per l'Ateneu Polytechnium, van insistir novament en la necessitat d'unitat de totes les organitzacions obreres en el projecte de creació de la Universitat Popular. Fins al punt que l'Armengol "propugnà que tots els Ateneus populars s'apleguin sota l'ensenyament de la nova Universitat"⁷⁰. També van parlar l'Armando Franco de les Joventuts Llibertàries de Barcelona i en Jesús Fuentes de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya que van instar a tots els reunits "a participar en aquest nou projecte de difusió i expansió de la nova cultura".

L'últim en parlar en nom del Comitè Pro Cultura Popular va ser el doctor en Medicina Fèlix Martí i Ibàñez⁷¹ que va fer un emotiu discurs sobre la

⁷⁰ Segons en Ferran Aisa, una "notícia publicada al diari del PSUC, *Treball*, ens parla de les gestions que s'estaven realitzant per tal d'unificar els dos grans ateneus populars de Barcelona, el Polytechnicum i l'Enciclopèdic". Veieu: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona ...* p. 183.

⁷¹ El Dr. Fèlix Martí Ibàñez continua sent un gran desconegut a casa nostra, malgrat l'enorme prestigi internacional que ha tingut la seva obra, realitzada, en bona part, durant el seu exili als Estats Units. Per aquest motiu i perquè ell representa, com pocs, el prototipus d'intel·lectual o home de ciència compromès amb els ideals del moviment obrer, en aquest cas de l'anarquisme, ens sembla obligat fer cinc cèntims de la seva biografia. En Fèlix Martí Ibàñez va néixer a Cartagena, Múrcia, al si d'una família molt involucrada en projectes d'educació popular. El seu pare era en Fèlix Martí Alpera, pedagog de reconegut prestigi europeu, i el seu oncle, l'escriptor Vicent Blasco Ibàñez, fundador de la Universitat Popular de València de principis del segle XX. El 1921, en Fèlix Martí es va traslladar a Barcelona on va estudiar medicina amb professors com en Gregorio Marañón, l'Agustín Pedro-Pons o l'August Pi i Sunyer, entre d'altres. Durant la II República va obrir un consultori al barri de Gràcia de Barcelona que va ser pioner en temes de sexologia i que va realitzar una tasca molt important de difusió dels coneixements científics d'aquest camp entre les classes populars. Durant aquells anys, el Dr. Fèlix Martí va impulsar campanyes de profilaxi contra les malalties venèries entre les classes populars i va ser un dels organitzadors de l'anomenat "Conversa Club", amb l'Associació d'Idealistes Pràctics, on es debaten temes d'actualitat amb diversos invitats. També va ser un dels promotors de l'Organització Sanitària Obrera (OSO) de la CNT, que pretenia ser una alternativa al sistema d'assistència benèfica liberal. Però el més important és que les seves teories el van convertir en pioner d'una nova sexualitat nova sexualitat d' totes les classes socials, i el seu des sobre profilaxis versioltes de les organitzacions que el conformlliure entre el moviment obrer. A partir del 18 de juliol del 1936, no només s'involucrarà en el Comitè Pro Cultura Popular, sinó que prestarà serveis com a metge en diferents centres sanitaris i al front, on va ser ferit. Amb l'entrada de la CNT al govern, el Dr. Martí va ser nomenat Director General de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat, des d'on va reorganitzar tots els serveis sanitaris de Catalunya. També va endegar projectes com els «liberatoris» per a prostitutes, els centres d'informació sexual per a joves o l'Institut de Ciències Sexuals, i va ser l'autor de la legislació sobre

lluita de la classe treballadora i el paper dels intel·lectuals en la nova societat, dels quals va dir que "han de posar-se al costat del poble i compartir amb ell les seves alegries i les seves penes. Si no ho fan així seran bandejats pel poble". Però el més important per a nosaltres és que el Dr. Fèlix Martí va ser l'únic que va especificar algunes de les característiques que tindria la Universitat Popular que s'estava projectant. Segons el Dr. Martí la Universitat Popular "no establirà cap mena de dualisme respecte a la Universitat oficial. Ans al contrari, aquesta serà la continuació d'aquella. La Universitat Popular fornirà una cultura bàsica fonamental que servirà per a l'ingrés als estudis superiors de la Universitat oficial". Aquesta postura de col·laboració amb la Universitat oficial i d'inserció de la Universitat Popular dins del sistema educatiu existent, però reformat, va ser assumida pel Comitè Pro Cultura Popular tot i l'oposició d'alguns sectors del moviment obrer que aspiraven a la supressió de la Universitat oficial i a la substitució d'aquesta per una única Universitat Popular⁷². En l'assumpció d'aquesta orientació per part del Comitè Pro Cultura Popular hi van influir poderosament les relacions de confiança i amistat que existien entre molts dels dirigents de les organitzacions que el conformaven i el professorat reformista de la UB Autònoma. Una relació que es podia fer extensible a bona part de la intel·lectualitat catalana del moment. Segons l'Albert Ribas "el fet que els homes científicament més valuosos, de prestigi reconegut i que havien bregat per la transformació de la Universitat des del 1918, estessin al cap de les noves orientacions universitàries, era una garantia per a tothom. Cal afegir en aquesta línia que, pràcticament, la majoria de la intel·lectualitat catalana era al costat de la República, no només la intel·lectualitat d'es-

interrupció voluntària de l'embaràs, aprovada per la Generalitat, que després va servir de base al decret del govern republicà. Exiliat el 1939, va iniciar una nova vida als Estats Units on va aconseguir un gran reconeixement com a professor universitari a Nova York i com a editor de la revista *MD Medical News Magazine*, la revista cultural adreçada als metges de més gran impacte a la seva època. La seva obra com a escriptor va més enllà dels seus temes d'estudi (la psiquiatria, la sexologia o la història de la medicina) i s'endinsa en la literatura infantil i la novel·la en anglès i en castellà. Del 27 al 30 de març del 2003 el Districte de Gràcia, el CSIC, l'UAB i l'IEC van organitzar una sèrie de conferències i taules rodones dins del Memorial Fèlix Martí Ibáñez que es va iniciar amb la col·locació d'una placa commemorativa al carrer Benet i Mercader, seu del dispensari d'en Fèlix Martí al barri de Gràcia.

⁷² Segons un informe elaborat per les noves autoritats franquistes de la Universitat a partir del 1939, en què es resumeix l'actuació de la Facultat de Filosofia i Lletres durant la guerra, s'afirma que el Rector Comissari, en Pere Bosch-Gimpera, que va assumir la direcció en nom del Patronat, "resistió los embates de los elementos extremistas que quisieron repetidamente ocuparla o convertirla en Universidad popular u obrera". Fons DU del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República. Carpeta: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres.

querres, sinó la de centre, representada especialment per l'Acció Catalana Republicana, de la qual en formaven part en Pere Bosch i Gimpera i molts d'altres⁷³".

El Dr. Fèlix Martí i Ibáñez va parlar també d'un altre dels projectes del Comitè, lligat a la Universitat Popular, com era la creació d'unes "Missions Culturals que, proveïdes d'equips de professors, teatre, ràdio, etc., recorran tots els pobles de Catalunya i d'Espanya després, en una tasca intensa de difusió de la cultura popular". Finalment, el Dr. Martí va acabar el seu discurs sol·licitant el concurs de totes les classes populars en la constitució de la Universitat Popular, la qual va qualificar de "pedra bàsica de l'edifici de la revolució".

La premsa de Barcelona del moment ens dóna una altra prova de la compenetració que existia entre el projecte de la Universitat Popular i la UB Autònoma en una entrevista concedida pel Rector comissari d'ensenyament, Pere Bosch-Gimpera, a la *Veu de Catalunya* el 26 d'agost del 1936. Segons llegim en aquest diari: "el Dr. Bosch Gimpera es mostra identificadíssim amb el moviment cultural orientat de cara al poble i amb l'esperit que l'anima. Demuestra que n'està perfectament al corrent i lloa el to constructiu de tots els discursos pronunciats durant l'acte" del Poliorama. En Pere Bosch-Gimpera també comenta les paraules del Dr. Fèlix Martí sobre el paper dels intel·lectuals en el moment present i afirma que "l'intel·lectual no s'ha de recloure a la càtedra i a la llar; s'ha de posar en contacte amb el poble, perquè el poble en tregui profit i el tingui per un ciutadà útil, el respecti i l'estimi".

Pel que fa a la relació entre la Universitat Popular i la UB Autònoma Pere Bosch-Gimpera, afirma que "la Universitat oficial no ha de témer res de la Universitat Popular, ni aquesta d'aquella. Cada una té una actuació determinada, ben definida, i obrant compenetradament es trobaran en els resultats, ens els quals convergeixen, ja que al capdavall, una i altra tenen per veritable finalitat la cultura del poble català".

El reportatge de la *Veu de Catalunya* ens presenta un Pere Bosch-Gimpera molt compromès amb la revolució social que està tenint lloc a Catalunya i

⁷³ Veieu: Ribas Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...* p. 139.

recorda "que la primera disposició que el Dr. Bosch Gimpera signà, després del seu captiveri i separació de càrrec de rector, fou la que tornava a donar vida als Estudis populars, a la perfecció i extensió dels quals dedicava molts lleures". Finalment, el diari afirma que en Pere Bosch-Gimpera "sent com qui més el problema cultural popular, que el sent de manera revolucionària".

En un to semblant de conciliació de les dues Universitats es pronuncia el diari *La Publicitat*, principal òrgan del catalanisme intel·lectual, el 29 d'agost d'aquell any, que publica una altra entrevista amb en Pere Bosch-Gimpera. Quan el periodista li pregunta al Rector comissari què opina de la Universitat Popular, aquest respon que "<així que s'inicià la Revolució i es parlà de la Universitat Popular, interpretant el sentit dels universitaris liberals, ens oferírem a col·laborar en la seva organització i ens felicitem que hagi arribat a ésser un fet". Afirma també que ha "llegit amb atenció els discursos pronunciats en el míting del Poliorama" i que es "felicita de trobar-hi moltes coincidències d'esperit i mètodes de realització". Per aquest motiu, afirma que "d'acord amb el criteri de sempre, la Universitat de Catalunya col·laborarà en tot el que sigui de profit per a la cultura del poble".

A la nova pregunta de si les competència de les dues universitats es solaparan, el Dr. Pere Bosch-Gimpera respon categòricament "no, això és impossible. Els camps són tan perfectament limitats que en realitat no són dues universitats sinó dos aspectes d'una sola universitat. Únicament imperarà un esperit de col·laboració i, per part del que se'n diu Universitat oficial, la Universitat Popular trobarà una constant assistència i la més completa adhesió personal de tots els elements actius i liberals de la Universitat de Catalunya". Com podem comprovar per aquestes paraules del Rector Comissari d'ensenyament, la Universitat Popular vindria a ser una versió ampliada dels Estudis Universitaris per a Obrers que realitzava la UB Autònoma, amb la diferència que servirien per capacitar l'estudiant per l'accés a la Universitat Oficial.

En un altre article sobre la Universitat Popular publicat a *La Noche*, el 21 de setembre del 1936, s'afirma que "els programes s'estructuraran pels Comitès d'ambdues Universitats", de forma conjunta, "de manera que al nostre Comitè hi haurà dos membres d'aquell i en aquell dos membres del nostre". Segons aquest mateix diari el sistema de beques no tindrà cabuda dins de la Universitat Popular, ja que "qui vingui a la Universitat quedarà alliberat del treball com a assalariat".

A causa de la manca de fonts documentals existent sobre la Universitat Popular, recorrem novament a la premsa del moment per conèixer més coses sobre la concepció i organització d'aquest projecte⁷⁴. El 29 d'agost, *El Día Gráfico* va publicar una entrevista amb en J. M. de Riquer i Palau, representant de les Joventuts Llibertàries al Comitè organitzador de la Universitat Popular. Segons en Josep M. de Riquer "la nostra iniciativa ha estat acollida amb l'entusiasme que mereix per tots els sectors avançats". En Riquer i Palau explica que la veritable impulsora del projecte de crear una Universitat Popular ha estat la Federació de Consciències Lliures Estudiantils, que fins al 18 de juliol actuava a la clandestinitat. Per a en Riquer "la Universitat Popular es distingirà, en primer terme, de la Universitat burgesa, en que estarà oberta de bat a bat al món proletari. Els nostres germans de classe, després de la jornada al taller, la fàbrica, etc., podran cursar estudis durant les primeres hores de la nit" i "durant el dia s'oferiran les classes als menors".

Pel que fa als plans educatius, en Riquer afirma que "pensem allunyar-nos per complet de les línies generals dels estudis coneguts per batxillerat. En aquest hi ha molt d'inútil i un gran número d'aspectes que en lloc de despertar la intel·ligència, no fan altra cosa que suprimir-la. Amb el nostre projecte, el que volem aconseguir i aconseguirem, és que els nostres joves arribin a posseir una cultura general que els serveixi per desenvolupar-se en aquest nou món sorgit de la revolució i dels esforços de tots els homes". Segons en Riquer "existeixen molts títols acadèmics i professionals que manquen de raó d'ésser. Ha passat ja la seva hora i la societat futura l'ha d'abandonar com a mobles vells. A l'eliminació de coses inútils respondrem amb la creació d'altres pràctiques. Arquitectes, enginyers, perits, en fi, tota la gamma de producció tindrà en nosaltres el suport necessari. Els estudis de Belles Arts també seran mereixedors del nostre interès. De la

⁷⁴ En Ferran Aisa explica que "amb l'ocupació militar de Barcelona per les tropes franquistes ... la seu de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, com tantes seus de partits, sindicats, ateneus, casals, centres obres, etc. era assaltada i saquejada, destruïda i espoliada la biblioteca, el laboratori fotogràfic, el laboratori científic, els aparells d'astronomia, les màquines d'escriure, el piano el mobiliari, el museu, l'arxiu, etc." Veieu: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona ...* p. 113. En l'actualitat, les restes d'aquell espoli estan dipositades a l'Arxiu de la guerra civil de Salamanca, sobre el qual existeix una gran polèmica, ja que tant els propietaris d'aquesta documentació com la Generalitat en demanen el seu retorn a Catalunya. Veieu: Comissió de la Dignitat, *Los archivos que Franco expolió de Catalunya: La lucha por la devolución de los papeles de Salamanca*. Milenio. Lleida. 2004.

nostra universitat sortiran veritables tècnics cinematogràfics. Nosaltres no oferirem títols. Quan l'individu hagi finalitzat li oferirem el corresponent certificat. La Universitat Popular es desenvoluparà dintre d'unes pautes semblants a les de l'Escola de Treball". En aquest sentit, l'herència de l'experiència educativa prèvia resulta determinant. Segons en Ferran Aisa "l'ensenyament estava centrat en el batxillerat i en l'humanisme. Malgrat que els professors no posaven notes, els estudiants suficientment preparats podien entrar directament a cursar una carrera a la Universitat oficial⁷⁵".

En J. M. de Riquer i Palau també explica la voluntat del projecte "d'irradiar la seva llum per tot Catalunya. Organitzarem cursets per a totes les comarques catalanes, a càrrec de professors racionalistes y la Universitat Popular es reflectirà a tota la regió autònoma. Aquests cursets es faran en castellà i en català". Per a en de Riquer i la majoria de membres del Comitè de la Universitat Popular "el vehicle d'expressió no importa, el que compta és allò que es diu".

Finalment, en de Riquer informa que l'octubre del 1936 s'iniciaran els primers cursos i que, progressivament, aquests s'aniran ampliant fins a acomplir tot el projecte. Però ja al mes de setembre trobem anunciades a la premsa la realització d'unes primeres conferències públiques, organitzades per les Joventuts Llibertàries, que pretenen donar a conèixer l'existència de la Universitat Popular⁷⁶.

L'afinitat del projecte de la Universitat Popular amb la Universitat oficial també està representada pel fet que aquesta estableix la seva seu en un edifici contigu a la seu central de la UB de plaça Universitat, com és l'edifici del Seminari Major Diocesà de Barcelona, ocupat durant els primers dies de la revolució per les Joventuts Llibertàries⁷⁷. Es tracta d'un edifici modernista esplèndid, obra de l'arquitecte Elies Rogent i Amat - mestre de l'Antoni Gaudí i d'en Domènech i Montaner -, que va ser acabat el 1879, només sis anys després que l'Elies Rogent acabés l'edifici central de la Universitat de Barcelona, que també és obra seva.

⁷⁵ Veieu: Aisa, Ferran, *La cultura anarquista a Catalunya*. Edicions 1984. Barcelona. 2006. p. 307.

⁷⁶ Veieu: *La Veu de Catalunya*, 19 de setembre del 1936.

⁷⁷ Actualment, aquest edifici, que es troba al carrer Diputació 231, acull les Facultats de Filosofia i Teologia de la Universitat Ramon Llull, una biblioteca pública episcopal i la seu del Museu Geològic del Seminari de Barcelona.

Segons el diari *La Noche*, del 21 de setembre del 1936, "vist des del carrer l'edifici sembla haver patit, per l'acció del foc, molt més del que la realitat palpable deixa entreveure. Amb poques reparacions quedarà subsanada la catàstrofe ... Han quedat intactes el Museu d'Arqueologia i Historia Natural, el gabinet de Física, les aules, sales d'estudi, Biblioteca, on existia un veritable tresor, etc. Milers de llibres en llengua oficial passaran a la Universitat de Catalunya per a què puguin ser coneguts i divulgats". Segons informa el Comitè organitzador de la Universitat Popular, al mateix diari, la reconstrucció de l'edifici afectat per les batalles dels dies 18, 19 i 20 de juliol s'estava portant a terme gràcies a la subvenció dels sindicats i de la Generalitat, així com dels fons recaptats a l'acte del teatre Poliorama.

Tot i el suport que la Universitat Popular va rebre de totes les organitzacions obreres de Barcelona, durant els primers mesos de la guerra civil, les veritables vertebradores del projecte van ser sis entitats: les Joventuts Llibertàries, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'Ateneu Polytecnicum, l'Associació d'Idealistes Pràctics, la Federació Estudiantil de Conciències Lliures i la Societat d'Estudis Contemporanis. Els anarquistes eren la força política més compromesa amb la Universitat Popular, però no l'única. Des del 19 de juliol, la Junta de l'Ateneu Enciclopèdic Popular va passar d'estar dominada per la gent del Bloc Obrer Camperol, que ara formava part del POUM, a ser dominada per gent del PSUC i d'ERC⁷⁸, de manera que existia una gran diversitat ideològica darrere del projecte de la Universitat Popular.

Són molt poques les notícies que tenim sobre com es van desenvolupar les classes a la Universitat Popular, l'únic que sabem és que la Universitat només va funcionar durant el curs 1936-37, precisament, durant el curs en què la Universitat oficial va restar tancada.

Sobre quins van ser els motius que van fer que la Universitat Popular no es consolidés cal situar, evidentment, la guerra com al principal, però també les creixents desavinences sorgides dins del bàndol republicà entre aquells que creien que la prioritat era fer la revolució i els qui estimaven que, per començar, el que calia era guanyar la guerra. En aquest sentit, els fets de maig del 1937 marquen un punt d'inflexió sense retorn per a la Universitat

⁷⁸ Veieu: Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona ...* p. 109.

Popular, que quedarà ferida de mort davant de la pèrdua d'influència del moviment anarquista.

Pel que fa a la UB, va ser ocupada ràpidament per la Generalitat, juntament amb d'altres establiments culturals de la ciutat, per impedir que el moviment revolucionari es fes amb el seu control. Sembla que hi va haver algunes tensions, però finalment la Generalitat va imposar el seu control sobre la Universitat a canvi d'introduir alguns canvis i de col·laborar plenament amb la creació de la Universitat Popular. El 25 de juliol, la Conselleria de Cultura de la Generalitat va dissoldre el Patronat universitari i el va substituir per un Comitè de professors, empleats i obrers, presidit per en Pere Bosch-Gimpera com a Comissari-Rector amb plens poders. Un Comitè que, com hem vist, va prestar tota la seva col·laboració a la creació de la Universitat Popular.

Existia la creença que la guerra no seria molt llarga, de manera que, tot esperant un retorn a la normalitat, el curs 1936-37 va ser suspès a les universitats que controlaven els exèrcits nacionals i les universitats controlades pel govern de la II República. Un dels aspectes més destacats d'aquell curs és, probablement, el canvi de nom de la Universitat de Barcelona que va passar a ser denominada Universitat de Catalunya.

La guerra suposarà, com hem vist, un apropament de la Universitat de Catalunya cap a les posicions i reivindicacions educatives del moviment obrer i una accentuació del component social de la UB Autònoma republicana. Segons explica l'Albert Ribas Massana "a la Universitat de Barcelona, l'empenta revolucionària que arrenca del juliol del 1936 es traduí en una explícita voluntat d'escampar la cultura universitària arreu. La incorporació d'aquest nou objectiu no es produeix, però, amb trencament o amb tensions. S'hi afegeix en una línia de continuïtat amb la tasca i la trajectòria anteriors⁷⁹". Durant la guerra, per tant, la nova Universitat de Catalunya protagonitzarà un evident "salt endavant" en el seu programa de reformes, tot i que la guerra i el seu fatídic final impediran la seva realització efectiva.

En Pere Bosch-Gimpera va continuar al capdavant de la Universitat perquè la seva figura tenia un ampli suport polític dins del bàndol republicà

⁷⁹ Veieu: Ribas i Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...*p. 138.

i era garantia suficient per a tothom. I el mateix es pot dir d'en Joaquim Xirau que va continuar sent Degà de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia. D'altres destacats professors implicats en les reformes del Patronat de la Universitat van assumir papers importants dins la nova política educativa de la Generalitat durant la guerra com, per exemple, el Dr. Jaume Serra i Hunter que va esdevenir el representant de la Universitat en el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), creat el 27 de juliol del 1936. Estem completament d'acord amb l'Albert Ribas quan afirma que el CENU i el seu programa de reformes educatives "és el resultat d'una llarga tradició democràtica i revolucionària al si del moviment de renovació de tot el segle XX. Recull l'ideari polític i social igualitari, la necessitat d'una renovació pedagògica i la convicció que l'educació ha de ser una font d'igualtat social real"⁸⁰.

El CENU va redactar un pla general d'ensenyament que incloïa tots els nivells educatius i que es posarà ràpidament en pràctica, menys a la Universitat, molt més vinculada que altres nivells educatius a les necessites de la guerra⁸¹. La situació bèl·lica va transformar completament la vida acadèmica. Molts alumnes van ser cridats a files o es van incorporar com a voluntaris a les Milícies i els recursos de la universitat, com els laboratoris, van ser adaptats a finalitats militars. Les necessitats de la guerra van portar també la Universitat a organitzar curssets d'habilitació professional, de caràcter provisional, com els que van permetre els estudiants de medicina treballar en els serveis sanitaris de la ciutat i del front. Segons un informe sobre l'actuació de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia durant la guerra que sembla fet per a informar a les noves autoritats franquistes del 1939, però que no està signat ni té data, en aquesta Facultat es van impartir conferències i seminaris durant el curs 1936-37 i "surgieron numerosas iniciativas para organizar cursos de divulgación o abrir parte de las enseñanzas sin que ninguna diera resultado en todo aquel curso 1936-37. La que estuvo más cerca de realizarse fue la de la Universidad radiada, alma de la cual era el profesor de Ciencias, Dr. Masriera. Se habían fijado ya programas y horarios, pero la estación emisora no llegó, a pesar, según se dijo, de haberse pagado... se pidió una lista de profesores para dar conferencias en la Escuela de Guer-

⁸⁰ Veieu: Ribas i Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...* p. 141.

⁸¹ Sobre el programa de reformes universitari ideat per la CENU veieu: Ribas i Massana, Albert, *La Universitat Autònoma de Barcelona ...* p. 141-144.

ra, pero sólo dio una el Dr. Soldevila (en catalán, tras algunos incidentes), interrumpiéndose la serie de manera brusca⁸²".

Durant aquell curs 1936-37, la reorientació bèl·lica de la Universitat oficial i el fet que ja s'havien iniciat les activitats a la nova Universitat Popular va fer que els Estudis Universitaris per a Obrers fossin posposats, com la resta d'activitats de la Universitat, i els seus recursos econòmics destinats a altres necessitats. El 26 d'abril del 1937, el Comissari-Rector de la Universitat de Catalunya, Pere Bosch-Gimpera, informa l'Ambrosi Carrión per carta de la suspensió del pagament de les nòmines del professorat adscrit als Estudis Universitaris per a Obrers, al·legant que aquests no s'han reprès des de la guerra i que els professors afectats ja reben el seu salari universitari⁸³.

Durant l'estiu del 1937, i veient que la guerra s'allargaria, tant l'exèrcit insurrecte com el govern de la República van decidir reobrir les universitats sota el seu control per intentar transmetre una sensació de normalitat. El govern de la República va ordenar reobrir les tres Universitats sota el seu control. La Universitat de Madrid, situada en ple front, va traslladar gran part dels seus docents, primer, a la Universitat de València i, més tard, a la de Barcelona. El 2 de setembre (*Gaceta* del 3 de setembre) el president de la República, Manuel Azaña, i el ministre d'instrucció pública, Jesús Hernández Tomás, van decretar la reintegració del règim autònom a la Universitat de Barcelona i van restablir el Patronat en les seves funcions. El nou Patronat va reduir el seu nombre de deu a sis membres, tres escollits pel govern de la República i tres per la Generalitat⁸⁴.

El propòsit del nou Patronat era normalitzar la vida acadèmica, i amb aquesta finalitat va disposar la celebració d'exàmens d'ingrés i va preparar un programa per al nou curs 1937-38. A finals del 1937, es van iniciar novament les tutories i es van concedir noves beques que, aquest cop sí, van arribar a molts

⁸² Fons DU del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República. Carpeta: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres.

⁸³ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona. Fons C-IV dels Estudis Universitaris per a Obrers.

⁸⁴ Aquell mateix decret destituïa en Gregorio Marañón Pradillo com a membre del Patronat i admetia la renúncia del professor Antonio García Banus. En substitució d'aquest últim va ser nomenat en Josep Maria Ots Capdequí, professor de la Facultat de Ciències Jurídiques, Econòmiques i Polítiques de la Universitat de València. Els altres dos membres del Patronat nomenats pel govern de la República que van ser confirmats en el càrrec van ser en Cándido Bolibar i l'Antoni Trías i Pujol.

estudiants. També a finals del 1937, es van llicenciar alguns alumnes, tot i que en alguns casos els faltaven diverses assignatures, i van ser designats ajudants interins en substitució dels ajudants que s'havien incorporat a files en les l·leves anteriors. També es van llegir algunes tesis doctorals, algunes molt concorregudes com la d'en Roura i Riba, i el nombre de professors que arribaven de les Universitats de Madrid i València va començar a créixer ràpidament.

Amb la tornada del Patronat i la dissolució de la Universitat Popular també va tornar el Comitè dels Estudis Universitaris per a Obrers. El professor Ambrosi Carrión, que continuava sent el Secretari General dels Estudis, va organitzar amb la cooperació, novament, de l'Associació Universitària Obrera un nou programa per al curs 1937-38 que, tot i les circumstàncies de la guerra, continuava tenint el suport del professorat de l'etapa anterior⁸⁵. El programa és el següent:

Secció de Lletres:

- Llengua catalana: Jaumè Aimà.
- Història General: Enric Bagué.
- Història de l'Art: Josep M. Balcells.
- Història de la Literatura: Ambrosi Carrión.
- Història de la Cultura: Lluís Pericot.
- Filosofia: Jaume Serra Hunter.
- Geografia: Jaume Vicens.
- Introducció a la Filosofia: Joaquim Xirau.
- Dret: Josep Xirau.

Secció de Ciències:

- Biologia: Leandre Cervera.
- Física i Química: Antoni Colomer.
- Ciències Naturals: Francesc García del Cid.
- Higiene i medicina social: Josep M. Girona.
- Matemàtiques: Joan Ras.

Personal administratiu:

- Secretari General: Ambrosi Carrión.
- Oficial de Secretaria: Francesc Faura.

⁸⁵ El programa, molt semblant als anteriors que hem citat, es pot consultar a: Fons DU del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República.

El 13 de desembre del 1937, la UB va commemorar el centenari de la restauració de la Universitat a Barcelona en un acte solemne que comptà amb l'assistència del president de la Generalitat, Lluís Companys, i de representants del govern central. Però la guerra es decantava cada vegada més clarament del bàndol nacional i Barcelona començava a ser bombardejada de forma contínua.

El 17 de març del 1937 un bombardeig va provocar grans desperfectes als locals de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia, va ensorrar el sostre del Paraninfo i algunes parets de l'edifici de Plaça Universitat i va obligar a avançar la fi del curs 1937-38 de forma sobtada. S'intentà, per tots els mitjans, que les classes tornessin a començar el curs 1938-39, però cada vegada hi havia més professors mobilitzats i les discrepàncies creixien entre els membres del Patronat⁸⁶, de manera que només van continuar impartint-se alguns seminaris com el de pedagogia, el qual va durar pràcticament fins al final. Els pocs professors i estudiants que quedaven van organitzar, durant aquells mesos, esmorzars al bar de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia amb aliments que provenien de l'ajuda internacional, i van organitzar algunes conferències.

Pel que fa als Estudis Universitaris per a Obrers, el 15 de novembre, l'Ambrosi Carrión va enviar una carta al Rector, en Pere Bosch-Gimpera, demanant la reobertura dels Estudis: "Tinc l'honor de posar en vostre coneixement, que malgrat les circumstàncies anormals que travessem, gran nombre d'obrers s'han dirigit a aquesta Secretaria pregant l'obertura dels Cursos Universitaris per a Obrers, tal com fins ara han vingut fent-se. Per tant, i tenint en compte que el Rector és el President d'aquests i a més membre del Patronat a qui correspon l'alta direcció del esmentats Estudis, vos prego tingueu a bé recabar les autoritzacions necessàries, i donar la vostra per a l'obertura de la inscripció i el començament de l'actual curs⁸⁷ ...". La carta adjuntava una proposta de professorat i funcionaris per al curs 1938-39, que era idèntica a la del curs anterior.

⁸⁶ En Jaume Claret parla de l'enfrontament entre en Pere Bosch-Gimpera i en Josep Xirau des de la restitució del Patronat. Segons sembla, en Josep Xirau retreia a en Pere Bosch-Gimpera que no consultés les seves decisions al Patronat. La polèmica s'estengué a l'exili. Veieu. Claret Miranda, Jaume, *La repressió franquista a la Universitat catalana*. Eumo. Vic. 2003 i *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera 1939-1940*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals. Barcelona. 1998.

⁸⁷ Fons DU del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República.

Una nova carta, del 27 de desembre del 1938, enviada pel Patronat de la Universitat al Rector, en qualitat de President de la Comissió dels Estudis Universitaris per a Obrers, l'informava que en la reunió del Patronat del 20 de desembre de 1938 s'havia acordat acceptar la petició de l'Ambrosi Carrión de reobrir "els cursos Universitaris per a obrers en aquesta Universitat". La mateixa carta instava en Pere Bosch-Gimpera a què el Comitè dels Estudis, que ell presidia, es reunís "amb tota urgència" per encarregar-se "de les funcions que li corresponen en quant a organització i direcció dels cursos universitaris".

Aquest darrer intent de reobertura, quan la guerra està pràcticament perduda, dóna una idea de la gran acceptació que aquests Estudis tenien entre el proletariat de Barcelona i de l'empenta dels seus organitzadors, que no van defallir en el seus propòsits de difusió cultural fins al final de la guerra. El 31 de desembre del 1938, un nou bombardeig va tornar a afectar la Facultat de Filosofia i ja no hi va haver temps de tornar a posar en marxa els Estudis Universitaris per a Obrers. A finals de gener del 1939, amb l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, s'inicia una nova etapa de repressió i destrucció de tota l'obra educativa portada a terme pel Patronat de la Universitat de Barcelona, així com de totes les organitzacions obreres dedicades al foment de la cultura entre les classes populars. Una història que va ser enterrada pel règim franquista i que, encara avui dia, continua sent una gran desconeguda, tot i els esforços de recuperació de la seva memòria que durant les darreres dècades han realitzat persones com en Ferran Aisa, a través dels seus llibres i articles, o alguns d'aquells Ateneus reconstituïts amb el retorn de la democràcia, com l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

Documentació annexa

ESTATUTS DELS ESTUDIS UNIVERSITARIS PER A OBRERS.

TÍTOL PRIMER.

Objecte.

Article primer: Amb el títol d'Estudis Universitaris per a Obrers es va crear per la Universitat de Barcelona i les societats culturals obreres adherides, una secció d'ensenyament que tindrà per objecte difondre i posar a l'abast dels elements obrers la cultura superior. Per a dur-ho a terme, es formarà pel Rector de la Universitat un Comitè que tindrà al seu càrrec tot el que faci referència i tingui relació amb l'esmentat objecte.

TÍTOL SEGON.

El Comitè.

Article segon: el Comitè estarà format per ...

Article tercer: seran president i Vice-president nats d'aquest el Sr.Rector i el Degà de Filosofia i Lletres.

Article quart: Les atribucions del Comitè seran les següents:

- a) Organització del plans d'ensenyament i la seva execució.
- b) Nomenament del professorat, funcionaris auxiliars i subalterns, així com la separació d'aquests dels seus càrrecs.
- c) Recaptació i administració del mitjans econòmics i formulació del pressupost de cada curs.
- d) Fixar els sous i retribucions del professorat i altres funcionaris.
- e) Redactar el Reglament d'Estudis.
- f) Nomenar el Secretari General.
- g) Resoldre tots els casos que es presentin no previstos en el present Estatut.

TÍTOL TERCER.

Dels ensenyaments

Article cinquè: Els ensenyaments en principi estaran constituïts per les seccions i matèries següents:

I. Secció de ciències històriques:

Cursos Generals: Geografia, Història General, Història de la cultura, de l'Art, de la Literatura.

Cursos Especials: Història de Catalunya, història d'Espanya, història de la cultura catalana i història de la cultura espanyola.

II. Secció de ciències filosòfiques:

Cursos Generals: Història de la cultura, idea dels sistemes filosòfics, filosofia natural, filosofia social

Cursos Especials: Psicologia, ètica, biologia

III. Secció d'Arts i Literatura:

Cursos Generals: Història General, Història de la cultura, de l'Art, de la Literatura.

Cursos Especials: Llengua catalana, Llengua castellana, Literatura Catalana, Literatura Castellana, Art Català, Art Espanyol.

IV. Secció de ciències Socials:

Cursos Generals: Història de la cultura, filosofia, dret.

Cursos Especials: Sociologia, economia, legislació obrera.

Article sisè: al final de cada curs els professors faran un conferència-resum de la matèria, que es donarà sempre en una de les entitats adherides.

Article setè. El Comitè formularà un Pla de Conferències relacionades amb el General dels Estudis. Aquestes conferències podran donar-se a Barcelona i després en totes les Entitats adherides que ho sol·licitin del Comitè.

TÍTOL QUART.

Matrícules

Article vuitè: La matrícula podrà fer-se per matèries soles o bé global per tres d'aquestes. El preu serà de 10 pessetes per curs i matèria. La global costarà 20 pessetes per curs i donarà dret a tres matèries.

Article novè: Els alumnes tindran llibertat a escollir per ells mateixos les matèries que els interessin, tenint únicament en compte que no poden matricular-se als cursos especials sense abans haver passat pels cursos generals.

TÍTOL CINQUÈ.

Certificats d'Estudis

Article desè: En finalitzar el curs, es lliurarà als alumnes un certificat d'assistència. Hi haurà a més, el Certificat d'aptitud, que serà voluntari. Es lliurarà, en finalitzar els estudis, que componen dues matrícules globals, o sigui, per un mínim de sis matèries, als alumnes que ho sol·licitin i se sotmetin a la prova que determini el Reglament d'Estudis que formularà el Comitè.

TÍTOL SISÈ.

Mitjans econòmics.

Article onzè: Els Estudis tindran com a mitjans econòmics l'ingrés de les matrícules, les subvencions que acordin les corporacions públiques, per a contribuir al seu sosteniment, així com els donatius, subvencions, etc. d'entitats no oficials i de particulars.

Article dotzè: El Comitè tindrà al seu càrrec l'administració d'aquests, havent de formular el pressupost, recaptar les matrícules i tota mena de subvencions.

Article tretzè: El pressupost constarà de les partides següents: Retribució de professors, de personal administratiu i subaltern, del secretari general, de material, d'impresos, propaganda, etc., de conferències, viatges, etc., imprevistos.

TÍTOL SETÈ.

Del Secretari General.

Article catorzè: El Secretari General formarà part del Comitè amb veu i vot. Haurà de redactar les actes de les reunions que aquest celebri. Executarà els acords del Comitè. Cuidarà de la marxa i organització dels Estudis. Serà el cap del personal administratiu i subaltern. Servirà de vincle de relació entre el Patronat i els professors, funcionaris administratius, personal subaltern, alumnes i Entitats adherides. Assumirà totes les funcions que el Comitè li delegui.

TÍTOL VUITÈ.

Domicili social.

El domicili social dels Estudis Universitaris per a Obrers serà a la Universitat, podent-se, de més a més, donar ensenyaments i actuar en les Entitats adherides.

